

"Paleis en protest op het Oktoberplein"

Artikel over de ontwikkeling van de jongerenoppositie
in Wit-Rusland (1991-2002)

Gerhard Stoel

Doctoraalscriptie Eigentijdse Geschiedenis
Rijksuniversiteit Groningen, april 2004
Begeleider: Drs. H.J. Wedman

Gerrit van der Veenlaan 14
3743 DP Baarn
Studentnummer: 0905062
gerhard@thankeve.nl

“Paleis en protest op het Oktoberplein”
De ontwikkeling van de jongerenoppositie in Wit-Rusland (1991-2002)

Inhoudsopgave

Het Paleis van de Jongerenorganisaties	3
Van Sovjetrepubliek tot Europa's laatste dictatuur	7
De jongerenoppositie in vogelvlucht	14
De Wit-Russische Studenten Unie – democratisering en Wit-Russische cultuur vanaf 1989	22
Jong Front – politisering en de strijd tegen de dictatuur vanaf 1996	28
Zubr – interne strijd en het ontstaan van nieuwe organisaties in de aanloop naar de presidentsverkiezing van september 2001	33
Conclusie: de jongerenorganisaties tussen diversiteit en gelijkschakeling	40
Bibliografische index	45

Het Paleis van de Jongerenorganisaties

In Minsk herinnert nog veel aan de tijd van de Sovjetunie. De hoofdstad van Wit-Rusland, die na de Tweede Wereldoorlog bijna volledig moest worden herbouwd, is het schoolvoorbeeld van communistische architectuur met haar brede, rechte straten – bedoeld voor militaire parades – en haar statige gebouwen. Op het centrale Oktoberplein staan er verschillende bij elkaar. Allereerst staat daar het Paleis van de Republiek, waarvan de bouw onder Breznev was begonnen, maar pas eind jaren negentig door president Loekasjenko werd voltooid. Dit reusachtige gebouw is een stille getuige van de historische continuïteit tussen de Sovjetunie en de Republiek Wit-Rusland, die sinds 1991 op de kaart staat. Aan de andere kant van het plein staat het statige Paleis van de President, dat evenzeer de herinnering aan de tijd dat Wit-Rusland nog een trotse deelrepubliek was levendig houdt. Daarnaast staat, zich verschuilend achter een tank op de hoek van de Karl Marxstraat en het Oktoberplein, het hoofdkantoor van de voormalige *Leninistisch Communistische Unie van Jongeren van Wit-Rusland*, de Wit-Russische Komsomol. In het voorjaar van 2002, toen dit onderzoek plaatsvond, huisvestte het gebouw nog altijd de officiële erfgenaam van de Komsomol: de *Wit-Russische Unie van Jongeren* (BSM).

De BSM had zich in de jaren van onafhankelijkheid gevormd tot een niet-politieke, sociale organisatie. Desondanks was de organisatie altijd loyaal gebleven aan de politieke macht. De BSM werd grotendeels gefinancierd door de regering, waarvan de meeste leden ooit zelf lid waren geweest van de Komsomol. Bovendien behield de BSM de aanzienlijke invloed, gebouwen en ledenaantallen die de Komsomol bezat in de communistische tijd. Echter, in 2002 leek de beschermde en bevoorrechte positie van de BSM voor het eerst door de overheid te worden ondermijnd. Een reeds twee jaar slepend juridisch conflict over de eigendomsrechten van het hoofdkantoor aan de Karl Marxstraat werd beslist in het voordeel van het ministerie van Jeugdzaken. De BSM verloor daarmee haar belangrijkste en meest symbolische bezit. Daarnaast werd de organisatie van staatswege gedwongen nog datzelfde jaar te fuseren met de *Wit-Russisch Patriottistische Unie van Jongeren* (BPSM).

Hoewel de namen sterk op elkaar lijken mogen BSM en BPSM niet met elkaar worden verward. De BPSM werd in 1997 in opdracht van Loekasjenko opgericht en deed feitelijk dienst als de persoonlijke jongerenorganisatie van de president. Aan de BPSM werd door het regime de rol toegekend om, net als de Komsomol in het verleden, opnieuw alle jongeren te verenigen rond één ‘ideologie’; in dit geval de verheerlijking van Loekasjenko en zijn politiek. Daartoe werden alle methoden gebruikt die tijdens de Sovjetunie door de Komsomol werden gehanteerd. De BPSM ontving bijvoorbeeld veertig procent van het totale budget van

het ministerie van Jeugdzaken. Ook moesten scholen en universiteiten vaak voldoen aan vastgestelde ledenquota. Op veel onderwijsinstellingen had de BPSM een eigen kantoor, daarnaast bezat de organisatie een eigen radiozender en zijn er voorbeelden bekend dat populaire discotheken op last van de regering aan de BPSM moesten worden overgedragen.¹

Met de fusie waartoe de BSM in 2002 werd gedwongen, was een voorlopig nieuw hoogtepunt bereikt in de groeiende greep van de staat op de formeel onafhankelijke jongerenorganisaties. Steeds sterker leek het regime de noodzaak te voelen om alle sectoren van het maatschappelijke leven onder controle van de staat te brengen. Uitgesproken democratische of oppositionele jongerenorganisaties werden al langer openlijk door de staat onderdrukt. Nu bleek echter zelfs een loyale, doch niet-politieke, organisatie als de BSM verdacht te zijn. Door de BSM en de BPSM tot een fusie te dwingen, creëerde Loekasjenko een nieuwe organisatie; de Wit-Russische Nationale Jeugd Unie (BRSM). Het doel van de BRSM was om de organisatorische kracht, de ledenaantallen en de bezittingen van de BSM te combineren met het 'ideologische' karakter van de BPSM. In 2002 werd verwacht dat de nieuwe organisatie bovendien zou kunnen rekenen op de sympathie die een groot deel van de bevolking voorheen voor de Komsomol en haar opvolger de BSM koesterde. In de woorden van Jelena Kasko, voorzitter van de kleine culturele jongerenorganisatie *New Faces*:

“Vergeet BPSM. Die zijn opgericht om mee te spelen, maar de BSM is een sterke organisatie in termen van geld, van mensen die ze kennen, van bezit. Zij zijn waarschijnlijk sterker dan welke van onze kleine organisaties dan ook. En zij hadden niet de moed om nee te zeggen tegen de fusie. Dat bewijst dat in de huidige situatie het hele idee van onafhankelijkheid van onze organisaties zeer breekbaar is. Ik wacht met nieuwsgierigheid af wat de nieuwe stap zal zijn.”²

Gelijktijdig met de gedwongen fusie viel de beslissing in de rechtszaak tussen het ministerie van Jeugdzaken en de BSM over de eigendomsrechten van het kantoor aan de Karl Marxstraat. Ook uit die kwestie bleek duidelijk dat de staat zich voorbereidde om haar controle op de onafhankelijke jongerenorganisaties verder te vergroten. Met de uitspraak van de rechter was de weg vrij voor Loekasjenko om dit gebouw, waarin ook de BPSM gevestigd was, om te vormen tot zijn Paleis van de Jongerenorganisaties. In dit 'Paleis' maakt het

¹ O.a. het interview met Jelena Kasko, voorzitter van *New Faces*, door mij afgenomen op 3 en 4 juni 2002, interview met Ales Michalevic, voorzitter van Youth Information Centre, door mij afgenomen op 3 mei 2002 en Ales Michalevic, 'A short history of youth organizations in Belarus' in: Pawel Kazanecki ed., *Belarus, the third sector* (Warschau en Minsk 1998) 40-44.

² Interview met Jelena Kasko, track 4, 71 minuten.

ministerie van Jeugdzaken sindsdien de dienst uit. De jongerenstructuren die de goedkeuring van het regime kunnen wegdragen zijn hier onder staatstoezicht gehuisvest. Deze organisaties hebben weliswaar allen officieel de juridische status van niet-gouvernementele organisatie (NGO), maar worden door de oppositie beschouwd als zogenaamde GONGO's (gouvernementele niet-gouvernementele organisatie): juridisch onafhankelijk, maar feitelijk zeer verbonden met het gezag. Deze groep leek anno 2002 de enige te zijn die door het regime werd getolereerd.³ De verwachting is gerechtvaardigd, dat alle organisaties die zich buiten de muren van de Karl Marxstraat 40 bevinden, ook de komende jaren verder onder schot zullen komen te liggen.

Het bovenstaande is slechts één voorbeeld van de toenemende druk die het regime van Loekasjenko uitoefent op de jongerenorganisaties. Sinds het aantreden van de 'laatste dictator van Europa' in 1994 zijn in Wit-Rusland vele methoden ontwikkeld om onafhankelijke organisaties onder controle te houden. Desondanks kon in het voorjaar van 2002 geconstateerd worden dat er een zeer divers scala aan jongerenorganisaties was ontstaan, zeker vergeleken met de situatie halverwege de jaren tachtig toen de Komsomol nog het monopolie bezat op jongerenactiviteiten. De hedendaagse jongerenorganisaties bestrijken een breed sociaal, cultureel en politiek spectrum. Van de pro-Loekasjenko organisatie *BPSM* en de 'loyale' *BSM*, tot de jongerenorganisaties van de grootste oppositiepartijen *Jong Front* en de *Jongeren van de Verenigde Burger Partij*. Van de sociaal-culturele jongerenorganisaties *Next Stop New Life* en *New Faces*, tot de *Wit-Russische Studenten Unie*. Tot slot ontbreekt sinds januari 2001 ook een ondergrondse verzetsbeweging niet meer aan dit beeld. *Zubr* (Bizon) voert actie naar het voorbeeld van *Otpor* in Servië en is er primair op gericht om de apathie onder de Wit-Russische bevolking te doorbreken en Loekasjenko ten val te brengen.

De bovengenoemde jongerenorganisaties vormen het centrale onderwerp van dit artikel. Ik wil beschrijven hoe het landschap van de Wit-Russische jongerenoppositie zich heeft ontwikkeld vanaf de onafhankelijkheid in 1991 tot het voorjaar van 2002, het moment waarop dit onderzoek plaatsvond. Daarbij analyseer ik de veranderingen in methoden, doelen en ideeën van die oppositie en de relatie van die veranderingen met de politieke, economische en sociale ontwikkelingen in Wit-Rusland. De jaren 1996 en 2000 zullen in deze analyse beschouwd worden als breekpunten. De gebeurtenissen in die jaren brachten grote veranderingen in de ontwikkeling van jongerenorganisaties teweeg en waren in belangrijke mate bepalend voor de perioden die erop volgden. Het gebouw aan de Karl Marxstraat dient

³ Het begrip GONGO komt uit het interview met Aleksej Tsjarnajev, vice-voorzitter Jong Front, door mij afgenomen op 15 en 25 mei 2002. Minidisk 3, track 11, 0:40.

in dit artikel als vertrekpunt en zal aan het eind opnieuw worden bezocht. Veel van de veranderingen op het gebied van jongerenorganisaties hadden en hebben op een of andere manier een relatie met dat gebouw. Uit de beschreven rechtszaak tussen de overheid en de BSM en de gedwongen fusie met de BPSM blijkt duidelijk hoezeer het gebouw ook in 2002 nog in het centrum stond van de ontwikkelingen op jongeregebied. Echter, veel waarover dit artikel gaat speelde en speelt zich ook nadrukkelijk buiten de muren af. De organisaties die niet op de goedkeuring van de overheid kunnen rekenen en die geen plek kregen in het Paleis van de Jongerenorganisaties zoeken hun bestaansbasis in toenemende mate buiten de structuren van het regime.

Van Sovjetrepubliek tot Europa's laatste dictatuur⁴

Toen Wit-Rusland zich op 27 juli 1991 onafhankelijk verklaarde van de Sovjetunie leek de uitgangssituatie in het land vergelijkbaar met die in de aangrenzende Baltische Staten, die een aantal dagen eerder hun onafhankelijkheid hadden uitgeroepen. Aan het einde van de jaren tachtig was in elk van deze landen een democratische beweging ontstaan. Voor de Baltische landen kan achteraf worden geconstateerd dat de bewegingen voldoende gewicht en brede steun hadden om een moeizaam hervormingsproces te doorlopen in de richting van Europese integratie. In Wit-Rusland daarentegen liep de democratische beweging vanaf het begin tegen een aantal problemen aan die het haar moeilijk maakten om aansluiting te vinden bij grote delen van de bevolking. Eén van de grootste problemen was het gebrek aan een duidelijke nationale geschiedenis. Wit-Rusland ontbeert – in tegenstelling tot de Baltische Staten – namelijk een duidelijke eigen geschiedenis die tot de verbeelding van brede lagen van de bevolking zou kunnen spreken en waarin de kersverse natie een eigen identiteit zou kunnen vinden. Het land had, afgezien van een korte periode in 1918, nooit als zelfstandige natie op de kaart gestaan.

Toch hebben verschillende nationalistische en democratische organisaties het afgelopen decennium zeer veel moeite gedaan om de eigen burgers te overtuigen van de historische legitimiteit van een onafhankelijk Wit-Rusland. Dit deden zij vooral door de roemrijke geschiedenis van het hertogdom Litouwen tijdens de late Middeleeuwen in herinnering te roepen. Binnen het hertogdom Litouwen zou de Wit-Russische taal en cultuur een dominante invloed hebben gehad. Helaas bleek deze periode te ver weg om het collectieve geheugen van de Wit-Russen effectief te kunnen aanspreken. Daarnaast pleitten de nationalisten voor een nauwere aansluiting bij Europa in plaats van een intensieve samenwerking met de grote Russische buurman. Ook het argument van Europese integratie bleek niet bijzonder geschikt om de bevolking te bereiken. Het gebrek aan nationale identiteit en tradities wordt namelijk versterkt door de hoge mate van Russificatie van Wit-Rusland. Ook het economische succes van de deelrepubliek binnen het Sovjetsysteem – Wit-Rusland was de grootste producent van eindproducten – heeft veel invloed gehad op het pro-Russische wereldbeeld van een meerderheid van de Wit-Russen.

Door deze combinatie van problemen bleven de nationalistische organisaties – die de nadruk legden op de ontwikkeling van de Wit-Russische taal en cultuur en op de zelfstandige

⁴ Deze paragraaf is naast de interviews hoofdzakelijk gebaseerd op: David R. Marples, *Belarus: a denationalized nation* (Amsterdam 1999), Jan Zaprudnik, *Belarus at a crossroads in history* (Boulder 1993), Rainer Lindner und Astrid Sahn, "'Dialog" ohne Dialog vor "Wahlen" ohne Wahl? Belarus am vorabend der Parlamentswahlen' *Osteuropa: Zeitschrift für gegenwartsfragen des Ostens* (9/2000) 991-1003 en *Oost-Europa verkenningen* 167 (maart 2002) - themanummer: 'Wit-Rusland onder Loekasjenko, Europa's laatste dictatuur'

toekomst van het land – gedurende de gehele postsovjet periode dan ook marginaal. Zij slaagden er niet in om brede lagen van de bevolking voor deze onderwerpen te interesseren. Toch boekten de nationalistische partijen aan het begin van de jaren negentig enige successen en steeg het percentage scholen, dat in het Wit-Russisch onderwijs, in die periode sterk. Vanaf de tweede helft van de jaren negentig werden deze ontwikkelingen door president Loekasjenko teruggedraaid. Ze pasten niet in zijn populaire programma gericht op integratie met Rusland en een schijnbare terugkeer naar de economische en politieke structuren van de Sovjetunie. Deze politiek sloot in de praktijk beter aan bij de sentimenten onder grote delen van de bevolking.

Loekasjenko, die de koers van Wit-Rusland zo dramatisch heeft laten afwijken van die van de omringende landen, werd in de zomer van 1994 gekozen tijdens de eerste presidentiële verkiezingen. Loekasjenko's zege kwam vrij onverwacht; velen beschouwden de conservatieve communist Vyachaslau Kebich eigenlijk als de favoriet voor het presidentschap. Kebich was sinds 1990 de eerste minister van de Wit-Russische Socialistische Sovjet Republiek (BSSR) en had na de onafhankelijkheid feitelijk de positie van president bekleed. Hij was daarmee de meest prominente vertegenwoordiger van het regime dat, sinds de onafhankelijkheid in 1991 de politieke en economische koers van de Sovjetrepubliek had voortgezet. Weliswaar waren een aantal leden van het democratische Volksfront in 1990 rechtstreeks in het parlement gekozen en hadden verschillende andere parlementsleden zich aan het Volksfront gelieerd, toch waren de communistische politici uit de tijd van de BSSR voor het merendeel aan het bewind gebleven. Het hoeft dan ook weinig verbazing te wekken dat ingrijpende politieke en economische hervormingen in de eerste jaren na 1991 uitbleven.

Een aantal zaken heeft in de verkiezingen van 1994 een belangrijke rol gespeeld en maken de zege van de jonge, relatief onbekende kandidaat Alexander Loekasjenko begrijpelijk. In 1993 brak een economische crisis uit, die het gevolg was van het besluit van Rusland om wereldmarktprijzen voor olie te gaan hanteren. Wit-Rusland werd door deze crisis zwaar getroffen, aangezien het land voor energie volledig van Rusland afhankelijk was en is. Dit leidde tot gevoelens van onzekerheid onder de bevolking en tot veel kritiek op de machthebbers. Hiervan profiteerde Loekasjenko. Hij was 39 jaar jong en had geen lange geschiedenis binnen de communistische partij. Hierdoor was hij in de ogen van de kiezers geen vertegenwoordiger van het oude regime en werden hem de economische en politieke problemen in het land niet kwalijk genomen. Vooral echter Loekasjenko's reputatie als corruptiebestrijder zullen hem veel stemmen hebben opgeleverd. Loekasjenko was in 1993, als parlements lid, benoemd tot voorzitter van een anticorruptie commissie, die enkele

vooraanstaande politici zou doen aftreden. Onder hen bevond zich de grootste concurrent en tegenstander van Kebich: de progressieve parlementsvoorzitter Shuskevich. Over de corruptieschandalen was grote maatschappelijke verontwaardiging ontstaan, die werd versterkt door de economische problemen waarmee een groot deel van de bevolking werd geconfronteerd. Dit alles kwam Loekasjenko's bekendheid zeer ten goede; het beeld ontstond dat hij, als één van de weinige politici, wel eerlijk en betrouwbaar was. Ten slotte droeg ook het feit dat hij afkomstig was van het platteland – in de jaren tachtig was hij directeur van een Kolchoz – bij aan Loekasjenko's overwinning. Met tachtig procent van de stemmen won hij in de tweede ronde overtuigend de presidentsverkiezingen. Tijdens deze verkiezingen toonden zich ook duidelijk de problemen van het democratische kamp om met een nationalistisch programma veel steun van de bevolking te krijgen. De leider van het Volksfront, Zyanon Paznyak, werd met dertien procent van de stemmen al in de eerste ronde uitgeschakeld.

Na 1994 werd spoedig duidelijk dat Wit-Rusland onder Loekasjenko een heel andere weg insloeg dan de omliggende landen. In 1995 en 1996 werd door middel van twee referenda een presidentiële autocratie in de grondwet verankerd en de basis voor de dictatuur gelegd. Het eerste referendum werd in 1995 gehouden, gelijktijdig met de eerste vrije parlementsverkiezingen. Tijdens dit referendum stemde tachtig procent van de bevolking in met een viertal voorstellen van Loekasjenko. Allereerst werd het Russisch opnieuw ingevoerd als officiële staatstaal en kreeg daarmee dezelfde status als het Wit-Russisch. Ten tweede werden de vlag en symbolen van het onafhankelijke Wit-Rusland vervangen door de oude staatssymbolen van de BSSR; alleen de hamer en sikkel werden verwijderd. Ten derde werd ingestemd met een politieke koers, die was gericht op een economische integratie met Rusland. Tot slot werd de constitutie, die in 1994 was vastgesteld, aangepast en kreeg de president het recht om het parlement – de Opperste Sovjet – te ontbinden in het geval van 'systematische en ernstige schendingen van de constitutie'. Niet alleen door dit referendum, maar ook op meer symbolische wijze liet Loekasjenko zijn minachting voor de volksvertegenwoordiging blijken: nadat hij zijn stem voor het referendum had uitgebracht, verscheurde de president voor het oog van de camera's zijn stembiljet voor het parlement.

In 1996 werd voor veel Wit-Russen steeds duidelijker dat Loekasjenko bezig was het land om te vormen tot een dictatuur. Buiten het parlement vonden verschillende protesten plaats. Niet alleen tegen het gebrek aan democratie en vrijheid werd gedemonstreerd. Vooral het veranderen van de staatssymbolen en de nationale vlag en de hernieuwde status van het Russisch voedden de onvrede en vergrootten de aantrekkingskracht van nationalistische, oppositionele groeperingen onder een deel van de bevolking. Een andere kwestie die veel

kwaad bloed zette was de manier waarop de regering omging met de gevolgen van de ontplofte kernreactor in Tsjernobyl. Zeventig procent van de fall-out was op het grondgebied van Wit-Rusland terechtgekomen, maar ondanks de ernstige gevolgen voor de volksgezondheid had de politiek de problemen nooit adequaat aangepakt. Op 26 april 1996 namen 80.000 Wit-Russen deel aan een protestmars ter nagedachtenis van de ramp in Tsjernobyl, die precies 10 jaar eerder had plaatsgevonden. De demonstratie liep uit op een harde confrontatie met de politiemacht en meer dan 200 mensen werden gearresteerd. Na het neerslaan van de protestmars ontstond op politiek niveau een strijd tussen kritische parlementsleden en de regering. Toen kort daarna ook nog eens duidelijk werd welke vragen in een tweede referendum in november van dat jaar aan het volk zouden worden voorgelegd, startten verschillende parlementsleden een afzettingsprocedure. Loekasjenko wist echter, met de steun van Rusland, de dissidente parlementariërs tot zwijgen te brengen. Na deze strijd was het voor iedereen duidelijk wie in Wit-Rusland de macht had.

Tegen deze achtergrond werd op 24 november 1996 het tweede referendum gehouden. De belangrijkste vraag die in dit referendum aan de bevolking werd voorgelegd, was of de Wit-Russen akkoord konden gaan met de invoering van een nieuwe constitutie. Deze nieuwe grondwet gaf de president de bevoegdheid om de helft van de rechters van het constitutioneel hof te benoemen en alle leden van de kiescommissie, die moest toezien op de kandidaatstellingen en het verloop van de verkiezingen. Het parlement, de Opperste Sovjet, zou verdeeld worden in een Hoger- en een Lagerhuis. De leden van het Hogerhuis zouden rechtstreeks benoemd worden door de president. De macht van het gekozen Lagerhuis werd ingeperkt door deze terug te brengen tot 110 zetels. Tot slot werd met het referendum bekrachtigd dat de ambtstermijn van de president opnieuw zou beginnen met de invoering van de constitutie. Dit betekende in de praktijk dat Loekasjenko in plaats van vijf, zeven jaar zonder nieuwe verkiezingen zou kunnen regeren.

Met een positief resultaat van zeventig procent van de stemmen werd het referendum aangenomen. Loekasjenko had hiermee belangrijke delen van de rechterlijke en wetgevende macht naar zich toetrokken. Het parlement dat in 1995 was verkozen werd nu ontbonden, omdat nieuwe verkiezingen de invulling van het Lagerhuis moesten bepalen. Uit protest tegen de wijze waarop Loekasjenko de wankele democratie en de invloed van het parlement ondermijnde, besloot een groot deel van de democratische parlementsleden niet deel te nemen aan de Lagerhuisverkiezingen. Deze leden hebben sindsdien de 13de Opperste Sovjet voortgezet, een schaduwparlement, dat de naam draagt van het parlement uit 1995.

Sinds het einde van 1996 is de centralisatie van de politieke macht en de controle op alle terreinen van het maatschappelijke leven alleen maar toegenomen. Door middel van benoemingen, nieuwe wetten en presidentiële decreten is het regime erin geslaagd om de rechterlijke en wetgevende macht, de universiteiten, de lokale raden, de media en de maatschappelijke organisaties grotendeels onder controle te krijgen. Geweld wordt daarbij niet geschuwd. De politiemacht van Wit-Rusland is één van de grootste ter wereld en de KGB heeft concurrentie gekregen van een presidentiële geheime dienst. In de politiek van Loekasjenko is duidelijk de Sovjet-Unie terug te herkennen. Er is alleen één manifest verschil: de ontwikkelingen in Wit-Rusland kunnen niet worden gemotiveerd aan de hand van een echte ideologie, die kan door dringen tot alle facetten van het maatschappelijke leven. Loekasjenko probeert dit gemis aan een echte staatsideologie te compenseren, door een cultus rond zijn eigen persoon te creëren en deze te vermengen met 'lieux de mémoires' uit de sovjetperiode. Deze strategie heeft schijnbaar succes aangezien Loekasjenko inmiddels tien jaar stevig in het zadel zit. Toch is de strategie te beperkt gebleken om alle oppositionele geluiden te kunnen verstommen. Veel personen en organisaties prikken door de oppervlakkige ideologie heen en zien in de politiek van Loekasjenko vooral machtshonger.⁵

Niet alleen op het terrein van de politiek, maar ook op het gebied van de economie vertoont Wit-Rusland sterke overeenkomsten met de Sovjet-Unie. Loekasjenko hield in de eerste jaren van zijn regering krampachtig vast aan een centraal geleide markteconomie. Privatiseringen vonden in Wit-Rusland vrijwel niet plaats of werden na Loekasjenko's aantreden zelfs teruggedraaid. Dit alles leidde tot een ernstige economische stagnatie, die de uitbetaling van pensioenen en van lonen van soldaten en politieagenten onder druk zette, terwijl deze groepen nu juist een belangrijke machtsbasis van Loekasjenko vormen. Om deze steun te behouden onder druk van de verslechterende economische prestaties, heeft de regering de laatste jaren verschillende grote bedrijven verkocht aan Russische branchegenoten. Loekasjenko versmalt hiermee op de langere termijn zijn economische basis en ondermijnt zijn idee van een centraal geleide economie, maar kan op de korte termijn zijn verplichtingen voldoen. Overigens hadden veel Russische bedrijven, die een overname in Wit-Rusland hadden gedaan, in 2002 nog geen vergunningen gekregen om daadwerkelijk te gaan produceren.⁶

⁵ Interview met Valiek Stepanov, advocaat mensenrechtencentrum Viasna 96, door mij afgenomen op 15 mei 2002, minidisk 1 track 9.

⁶ Interview met Ales Karnjenko, voorzitter van de Jongeren van de Verenigde Burger Partij, door mij afgenomen op 24 en 26 mei 2002, minidisk 2 track 3.

Het buitenlandse beleid van Wit-Rusland wordt vooral gekenmerkt door het streven naar samenwerking en integratie met Rusland. Beide landen vormen een douane-unie en hebben zeer geïntegreerde economieën. Lange tijd leek de samenwerking gericht op het ontwikkelen van steeds nauwere monetaire, militaire en politieke banden, waarvan het eindpunt de terugkeer van Wit-Rusland in de Russische moederschoot leek te worden. Hoewel de verbondenheid tussen beide landen nog steeds groot is, is het opvallend dat de verschillende verdragen die Wit-Rusland en Rusland over deze samenwerking hebben gesloten, in de praktijk nooit zijn nageleefd. Er zijn dan ook verschillende redenen om aan te nemen dat het niet tot een werkelijk staatkundige eenwording zal komen.

Allereerst druist een verdergaande integratie in tegen de persoonlijke ambities van Loekasjenko. Aanvankelijk zag de president voor zichzelf een belangrijke rol binnen het Kremlin weggelegd, maar eind jaren negentig werd dit tenietgedaan door een wetwijziging van Boris Jeltsin. Voortaan kon een persoon die niet in Rusland was geboren nooit president worden. Ten tweede verschilt het beleid van Vladimir Poetin wezenlijk van dat van Jeltsin. Sinds de aanslagen van 11 september 2001 is voor Rusland samenwerking met Amerika en de NAVO steeds belangrijker geworden. Door deze toenadering lijkt het militaire belang van Wit-Rusland – als buffer tussen Rusland en de nieuwe NAVO-lidstaten – voor Moskou enigszins te zijn afgenomen. De vraag die de Russische president moet beantwoorden is of de strategische ligging nog opweegt tegen de economische kosten die Rusland maakt om Wit-Rusland als trouwe partner te behouden. Na de economische crisis van 1993 heeft Moskou namelijk besloten om de wereldmarktprijzen voor energie niet voor Wit-Rusland te hanteren. Een laatste reden die verdere integratie tussen Rusland en Wit-Rusland in de weg staat is het feit dat Loekasjenko in de internationale arena heeft afgedaan. Door zijn relaties met onder andere Irak, Cuba en Libië is Wit-Rusland ingedeeld in het verkeerde kamp. Te nauwe associaties met dat land zou de Russische zaak geen goed doen en Poetin als leider kunnen beschadigen.

Aan dit beknopte overzicht van de meest recente geschiedenis van Wit-Rusland, wil ik nog twee gebeurtenissen toevoegen, die veel invloed hebben gehad op de ontwikkelingen van de jongerenorganisaties, die het onderwerp vormen van de volgende paragraaf. Van groot belang voor deze organisaties waren in de eerste plaats de parlementsverkiezingen die in het najaar van 2000 werden gehouden. Deze verkiezingen werden door bijna alle democratische en oppositionele partijen geboycot, omdat zij er geen vertrouwen in hadden dat de gang naar de stembus eerlijk en vrij zou verlopen. Tot slot vonden in het najaar van 2001 nieuwe presidentsverkiezingen plaats. Deze verkiezingen zijn waarschijnlijk het belangrijkste

moment geweest in de geschiedenis van de democratische organisaties sinds de onafhankelijkheid van 1991. De verschillende oppositiegroeperingen en partijen probeerden samen een vuist te maken door een gemeenschappelijke presidentskandidaat naar voren te schuiven: Vladimir Goncharik. Een jaar lang leefde de hoop dat een ‘fluwelen revolutie’ ook in Wit-Rusland tot de mogelijkheden behoorde. De werkelijkheid bleek anders. Na een propagandaoffensief en grootscheepse stembusfraude werd Loekasjenko op 9 september herkozen; officieel met bijna tachtig procent van de stemmen.

De jongerenoppositie in vogelvlucht

“Alles in Wit-Rusland fragmenteerde vanuit twee grote groepen. De ene is de communistische partij met de Komsomol als jongerenorganisatie en de andere is het Wit-Russische Volksfront. Elk lid van de oppositie heeft wortels in één van die twee organisaties. Niemand is onafhankelijk groot geworden”⁷

Vijftig jaar lang had in Wit-Rusland, net zoals in de andere Sovjetrepublieken, de Komsomol het staatsmonopolie op jongerenactiviteiten. In deze organisatie kwam het totalitaire karakter van de Sovjet-Unie duidelijk tot uitdrukking: de Komsomol had afdelingen in ieder dorp en op elke school, scholieren en studenten moesten verplicht lid worden en reizen naar het buitenland waren alleen weggelegd voor leden. In de tweede helft van de jaren tachtig kwam het monopolie van de Komsomol in toenemende mate onder druk te staan. Als gevolg van de hervormingen van Michael Gorbatsjov ontstonden vanaf 1985 vanuit de samenleving kleine, informele jongerenclubs en –verenigingen. Deze clubs organiseerden zich in Wit-Rusland vooral rond thema’s die betrekking hadden op de eigenheid van de Wit-Russische taal en geschiedenis. Deze onderwerpen waren binnen de heersende communistische ideologie van de natieloze sovjetmens een duidelijke uiting van protest. De cultuur werd daarmee het eerste terrein waarop in geringe mate een kritische houding tegenover de status-quo kon worden ingenomen.⁸

In 1986 kreeg deze prille Wit-Russisch nationalistische beweging een belangrijke impuls. In de herfst van dat jaar stuurden 28 prominente Wit-Russische intellectuelen een petitie aan Gorbatsjov, waarin een drietal concrete voorstellen werden gedaan ter voorkoming van een “uitroeijing” van de Wit-Russische cultuur. Ten eerste moest het Wit-Russisch op politiek niveau de voertaal worden. Daarnaast moest de Wit-Russische taal en literatuur een verplicht onderdeel worden van het eindexamenpakket. Tot slot bepleitten de intellectuelen dat een examen in de Wit-Russische taal en literatuur een verplicht toelatingscriterium werd voor alle universiteiten en hogescholen.⁹ Toen een reactie vanuit Moskou echter uitbleef, waren het de jongerengroeperingen die als eerste de straat opgingen. In november 1987 protesteerden ongeveer 300 jongeren in Minsk tegen de teloorgang van de nationale identiteit. Zij eisten dat de sovjetregering de Wit-Russische taal zou erkennen. Niet alleen tijdens deze demonstratie, maar ook in de jaren die volgden zou de Wit-Russische jeugd een

⁷ Interview met Ales Michalevic, minidisk 1 track 4.

⁸ Michalevic, ‘A short history of youth organizations in Belarus’ 40.

⁹ Marples, *Belarus: a denationalized nation* 53.

voortrekkersrol blijven spelen in het op straat uitdragen van protesten, al werd de inhoud van deze protesten over het algemeen door volwassen oppositiegroepen geformuleerd.¹⁰

De kleine nationalistische jongerenclubs en verenigingen waren aan het einde van de jaren tachtig aanzienlijk in omvang gestegen. In Minsk alleen al bestonden meer dan 500 groepen, met in totaal meer dan 46.000 leden. Ongeveer 100 van deze clubs hadden een sociaal-politieke oriëntatie en waren daarmee – in meer of mindere mate – rechtstreeks gericht tegen het heersende sovjetsysteem. In 1987 richtten ongeveer 30 organisaties uit deze groep de eerste parapluorganisatie van Wit-Rusland op: de Confederatie van Wit-Russische Jongerenorganisaties.¹¹ De Confederatie was in 1988 samen met verschillende ecologische, culturele en burgerlijke verenigingen nauw betrokken bij de oprichting van het Wit-Russische Volksfront, een brede democratische en nationalistische beweging. Al deze organisaties hadden met elkaar gemeen dat zij streefden naar meer democratie, een gekozen regering en een renaissance van de Wit-Russische taal en cultuur. Door samen te werken, hoopten zij beter een vuist te kunnen maken tegen de sovjetautoriteiten. Na het officiële oprichtingscongres van het Volksfront op 24 en 25 juni 1989 – waarvoor vanwege het oppositionele karakter van de beweging uitgeweken moest worden naar Litouwen – hielden de Confederatie en veel organisaties die tot de Confederatie hadden behoord op te bestaan. Het voornaamste doel, het verbreden van de basis voor democratische hervormingen, was twee jaar na de oprichting van deze eerste overkoepelde jongerenorganisatie bereikt.¹²

Ook gedurende de eerste jaren na de onafhankelijkheid van Wit-Rusland in 1991 bleven de ontwikkeling van de Wit-Russische taal en cultuur de sleutelwoorden voor veel onafhankelijke jongerenclubs. Ondanks het feit dat het merendeel van de Wit-Russen zich, vanwege de gebrekkige eigen geschiedenis en de mate van Russificatie, weinig voor deze kwesties interesseerde, boekten de nationalisten in deze jaren op dit terrein enige vooruitgang. Die vooruitgang vond vooral plaats binnen het onderwijs. Terwijl in 1991 op vrijwel geen enkele school in het Wit-Russisch werd lesgegeven, was dit percentage in 1994 gestegen tot zeventig procent.¹³ De belangrijkste jongerenorganisatie van die periode, de *Wit-Russische Studenten Unie (ZBS)*, zette zich sterk in voor deze verbreiding van de Wit-Russische taal en cultuur in het onderwijs. ZBS was opgericht in 1989 en qua politieke oriëntatie nauw verwant aan het Volksfront. Het voornaamste verschil was dat de doelstellingen van ZBS alleen betrekking hadden op jongeren en studenten. Zo streed de studentenunie bijvoorbeeld voor de

¹⁰ Zaprudnik, *Belarus at a crossroads in history* 128.

¹¹ Ibidem 130.

¹² Michalevic, 'A short history of youth organizations in Belarus' 40.

¹³ Interview met Ales Karnjenko, minidisk 1 track 4.

afschaffing van het verplichte vak ‘de geschiedenis van de communistische partij’, voor de invoering van het Wit-Russisch als voertaal in het onderwijs en voor meer inspraak op universiteiten.¹⁴

Een andere belangrijke jongerenorganisatie die in dezelfde periode werd opgericht, was de culturele organisatie *Next Stop New Life* (NSNL). NSNL maakte vooral naam door het organiseren van uitwisselingen met West-Europese jongerenorganisaties. De nieuwe mogelijkheden voor jongeren om buiten de grenzen van de voormalige Sovjet-Unie te reizen vormden haar belangrijkste basis van bestaan. Daarnaast hield *Next Stop New Life* zich bezig met het opzetten van culturele en ecologische activiteiten. Van de politiek hield de organisatie zich verre.¹⁵

In 1996 brak een nieuwe periode aan in de ontwikkeling van de democratische beweging. Zowel op het terrein van de jongerenbeweging, als binnen de volwassen oppositie, ontstonden in dat jaar verschillende nieuwe organisaties. Het aantreden van Loekasjenko in 1994 en de referenda van 1995 en 1996, waarmee Wit-Rusland feitelijk een dictatuur werd, vormden de belangrijkste drijfveren voor deze ontwikkeling. De beide referenda gaven de aanzet tot een sterke politisering van de oppositie. De strijd tegen de overblijfselen van het communisme vormde niet langer het belangrijkste doel van de democratische beweging. Verschillende groepen en individuen binnen de oppositie formuleerden in deze periode een antwoord op de vraag hoe de nieuwe situatie onder Loekasjenko het beste benaderd kon worden. Doordat verschillende oppositiegroepen verschillende visies ontwikkelden viel vanaf 1996 de brede nationalistische en democratische beweging uiteen. Er ontstonden nieuwe partijen en bewegingen die niet langer een eenzijdige nadruk legden op de noodzaak van een renaissance van de Wit-Russische cultuur. Ook het Volksfront vormde zich in deze jaren om tot een partij met een duidelijk omschreven programma en een eigen jongerenorganisatie.

Tegelijkertijd kreeg het Volksfront concurrentie van verschillende nieuwe politieke partijen. De belangrijkste nieuwe partij die ontstond was de AGP. Deze liberale partij probeerde de bevolking te bereiken door economische hervormingen als uitgangspunt te nemen in de analyse van de wijze waarop Wit-Rusland een stabiele, zelfstandige natie moest worden. De AGP meende met deze benaderingswijze beter aan te sluiten bij de mentaliteit van de bevolking, die zich niet voelde aangesproken door het nationalistische programma. In de jaren die volgden werd de AGP de belangrijkste concurrent van het Volksfront. Dit had

¹⁴ Interview met Ales Michalevic en interview met Kasia Bochan, lid bestuur ZBS, door mij afgenomen op 30 april 2002.

¹⁵ Interview met Jelena Kasko, track 4.

behalve met het economische programma van de partij ook te maken met de uitstekende politici die de AGP had. Enkele AGP-politici waren zelfs zulke krachtige individuen en zo populair dat Loekasjenko hen als een gevaar beschouwde; in 1999 liet de president drie politici van de AGP verdwijnen.¹⁶

In de periode tussen 1995 en 2000 werd de ‘volwassen’ democratische beweging in zekere zin volwassen. Deze ontwikkeling kenmerkte zich door het ontstaan van verschillende politieke stromingen en partijen, met elk een eigen, helder omschreven programma. Onder de jongerenorganisaties vond in deze periode een eerste scheiding plaats tussen enerzijds een politieke oppositie die zich direct richtte tegen Loekasjenko en anderzijds organisaties met een duidelijk non-politiek, sociaal doel. Deze laatste groep kon zich door de opkomst van een politieke jongerenbeweging na 1996 ook nadrukkelijker in sociale richting ontwikkelen.

Vanaf 1996 had een groeiend deel van de jongeren de behoefte aan een organisatie die zich specifiek zou richten op politieke acties tegen de dictatuur. Deze behoefte vormde in datzelfde jaar de basis voor de oprichting van *Jong Front*, de eerste officiële jongerenorganisatie van het Volksfront. Jong Front werd daarmee de oudste, echt politieke jongerenorganisatie van Wit-Rusland. De organisatie heeft in de jaren na 1996 vooral naam gemaakt door haar nadrukkelijke aanwezigheid op straat en door het organiseren van talloze acties en demonstraties, die regelmatig hard uiteen werden geslagen en vaak eindigden in gevangenisstraffen voor de leden. Door de oprichting van Jong Front verlieten veel politiek geëngageerde jongeren de studentenunie ZBS. Deze organisatie kon zich daardoor vanaf 1996 meer toelagen op haar eigenlijke doel: het verdedigen van studentenbelangen en studentenrechten. ZBS heeft nooit een directe politieke strijd gevoerd tegen Loekasjenko, maar zich altijd alleen verzet tegen maatregelen van zijn regering, die de belangen en rechten van studenten schaadden.¹⁷

Uit het bovenstaande moet overigens niet de indruk ontstaan dat de meeste Wit-Russische jongeren wilden protesteren tegen de regering; het overgrote deel van hen bemoeide en bemoeit zich helemaal niet met politiek. Het activisme was voornamelijk voorbehouden aan de intellectuele bovenlaag van studenten in Minsk. Deze constatering gold in 2002 nog steeds. Sociologische schattingen geven aan dat hooguit drie procent van de jongeren actief is in de oppositie.¹⁸ Een reden die hiervoor in de interviews wel werd genoemd, is dat maar heel weinig mensen toegang hadden en hebben tot goede en onafhankelijke informatie. Tot op de dag van vandaag kunnen alleen de staatskranten en

¹⁶ Interview met Ales Karnjenko.

¹⁷ Interview met Aleksej Tsjarnajev.

¹⁸ Interview met Ales Michalevic, track 6.

staatsmedia door dringen tot het platteland en de kleinere provinciesteden. Oppositiekranten met hun geringe oplage – wettelijk mogen niet-geregistreerde bladen maximaal 299 exemplaren tellen – bereiken deze gebieden slechts zeer moeilijk. De laatste jaren is dit bovendien verergerd, doordat verschillende van de weinige onafhankelijke kranten die nog wel officieel geregistreerd waren, tot sluiting zijn gedwongen. In 2003 alleen al zijn minstens drie kranten gesloten.¹⁹ Een tweede reden die wel wordt genoemd voor het bescheiden aantal mensen dat actief is in de oppositie, is de invloed die de staat decennia lang op de bevolking heeft uitgeoefend via de Komsomol en andere communistische staatsorganen. De apathie waar dat toe heeft geleid, maakte dat slechts weinig jongeren werkelijk bereid waren en zijn om zich te verzetten tegen het bewind.

Door de toenemende repressie in het midden van de jaren negentig ontstond voor het eerst een echt politieke jongerenbeweging van scholieren en studenten. Aan het andere uiterste verstevigde ook Loekasjenko in diezelfde periode zijn greep op de jeugd. In 1997 richtte hij een eigen jongerenorganisatie op, die openlijk voor hem campagne moest voeren. Deze *Wit-Russisch Patriottische Unie van Jongeren* (BPSM) was een radicaal propresidentiële organisatie. De BPSM werd gemodelleerd naar het voorbeeld van de Komsomol en verspreid over heel Wit-Rusland werden lokale afdelingen opgezet. In het voorjaar van 2002 telde de organisatie, naar eigen zeggen, 250.000 leden.²⁰ Dat dit ledenaantal zo hoog is waarschijnlijk mede te wijten aan het feit dat voor veel studenten het lidmaatschap van de BPSM verplicht wordt gesteld en dat er allerlei privileges zijn weggelegd voor de leden, zoals reisjes en feesten.

Het jaar 2000 luidde een nieuwe periode in van veranderingen voor de Wit-Russische jongerenorganisaties. In 2000 en in het voorjaar van 2001 maakte de jongerenbeweging in feite dezelfde ontwikkeling door als de ‘volwassen’ oppositie in 1996: Jong Front als brede politieke organisatie viel uiteen en verschillende nieuwe politieke jongerenorganisaties ontstonden. De belangrijkste katalysatoren in dit proces waren de parlementsverkiezingen in het najaar van 2000 en het vooruitzicht op de presidentsverkiezingen van 9 september 2001. De parlementsverkiezingen werden door bijna alle democratische organisaties geboycot vanwege het verwachte oneerlijke verloop van de gang naar de stembus. In de aanloop naar deze verkiezingen zetten de verschillende oppositionele groeperingen een grootscheepse campagne op touw om zoveel mogelijk Wit-Russen ertoe te bewegen hun stem niet uit te

¹⁹ Zie onder andere het interview met Alexander Atrosjenko, perssecretaris Zubr, door mij afgenomen op 26 mei 2002 en het interview met Aleksej Tsjarnajev, minidisk 3 track 5. Voor de sluiting van de kranten in 2003 zie: www.spring96.org/English.

²⁰ Interview met Vladimir Kasjtelian, perssecretaris BPSM, door mij afgenomen op 7 juni 2002.

brengen. Door middel van demonstraties, straatacties en de distributie van folders, krantjes en stickers probeerden zij zoveel mogelijk steun voor hun boycot te verwerven. Dit waren bij uitstek de methoden die Jong Front sinds 1996 hanteerde en deze organisatie speelde in 2000 dan ook een centrale rol in de protesten. Wat de boycotcampagne en de ervaringen binnen Jong Front en andere jongerenorganisaties in dat jaar veel extra gewicht gaf, was de wetenschap dat deze campagne een generale repetitie vormde voor de presidentsverkiezingen. Kritiek op de methoden en nieuwe ideeën moesten onmiddellijk vertaald worden in strategieën en structuren. Daarvan kon de uitkomst van de verkiezingen afhangen.

Eén van de belangrijkste punten van kritiek, die in 2000 binnen Jong Front naar voren kwam, had betrekking op de centrale en autoritaire rol van de voorzitter. De persoon die in 1996 de belangrijkste initiator van Jong Front was geweest, Pavel Severinets, bekleedde eind 2000 nog steeds de positie van voorzitter. Niet alleen binnen Jong Front, maar binnen vrijwel alle jongerenorganisaties hadden voorzitters in die periode een zeer invloedrijke positie. Organisaties ontstonden vaak rond één of een aantal sterke personen, die de organisaties naar hun eigen beeld, en soms voor hun eigen ambities, vormden en vaak ook voor een groot deel persoonlijk verantwoordelijk waren voor het succes van de organisatie. Zo was ook de situatie binnen Jong Front.²¹ Gelet op de nog jonge geschiedenis van de jongerenorganisaties en de pogingen van het regime om deze organisaties zoveel mogelijk te marginaliseren, hoeft het gebrek aan interne democratie bij democratische organisaties geen verwondering te wekken. In zekere zin werkten de genoemde oppositieorganisaties vanaf het begin onder een vorm van ‘oorlogsdemocratie’ en konden ze bovendien niet terugvallen op kennis van democratische structuren uit eerdere tijden. Ondanks alle interne kritiek binnen Jong Front werd Severinets dan ook in 2000 herkozen.²²

Een deel van de vice-voorzitters was het hier niet mee eens en besloot Jong Front te verlaten. Zij richtten in januari 2001 een eigen organisatie op: de ondergrondse verzetsbeweging Zubr (Bizon). Zubrs enige doel was en is het ten val brengen van Loekasjenko. De oprichting van de beweging moet daarom ook vooral worden geplaatst tegen de achtergrond van de op handen zijnde presidentsverkiezingen in september 2001. Behalve dit verzet tegen de president had Zubr geen specifiek politiek programma. De organisatie wilde namelijk fungeren als een soort overkoepelend merk (*brand*), waarbinnen zich verschillende jongeren en jongerenorganisaties zouden kunnen verenigen. Wanneer Zubr te zeer vastomlijnde opvattingen zou uitdragen, zo redeneerden de oprichters, zou de organisatie

²¹ Zie onder andere de interviews met Aleksej Tsjarnajev, Ales Karnjenko en Alexander Atrosjenko.

²² Overigens is Pavel Severinets in juni 2002 opnieuw herkozen tot voorzitter van Jong Front. Hoewel een deel van de aanvoerders van het interne verzet eind 2000 een eigen organisatie oprichtten, blijft tot dit moment ook binnen de organisatie een tegenbeweging bestaan.

bepaalde groepen jongeren niet kunnen aanspreken. Het belang bijvoorbeeld dat Jong Front hechtte aan het spreken van de Wit-Russische taal, was voor veel jongeren een obstakel geweest om zich bij die organisatie aan te sluiten. In zekere zin was de strategie van Zubr succesvol: door de activiteiten volledig te richten op een vertrek van Loekasjenko oefende de beweging een grote aantrekkingskracht uit op de jeugd, vooral op middelbare scholieren. Binnen een half jaar tijd wist Zubr ongeveer 4000 ‘leden’ te verzamelen en was de beweging uitgegroeid tot de bekendste jongerenorganisatie van het land. Tegelijkertijd faalde Zubr in de opzet om een overkoepelende rol te gaan spelen. De beweging vormde zich al heel snel om tot zelfstandige organisatie, die een plekje naast de andere organisaties veroverde.²³

Het landschap van politieke jongerenorganisaties werd vanaf 2000 aldus een stuk pluriformer. De jongerenoppositie volgde hiermee het voorbeeld van de volwassen democratische beweging die halverwege de jaren negentig was gefragmenteerd. In die periode waren er naast het Volksfront verschillende andere – op bijvoorbeeld liberale, of sociaal-democratische leest geschoeide – organisaties en partijen ontstaan. Al deze nieuwe partijen verschilden van inzicht over de manier waarop het Loekasjenko-bewind moest worden aangepakt en vooral over de manier waarop Wit-Rusland na een eventuele val van de president zou moeten worden bestuurd. In 2000 richtten verschillende van deze volwassen partijen hun eigen jongerenorganisaties op. De twee sociaal-democratische partijen die er in Wit-Rusland waren, begonnen bijvoorbeeld elk een eigen jeugdorganisatie en ook de Liberale Verenigde Burger Partij (AGP) nam het initiatief tot een eigen jongerenorganisatie: de Jongeren van de Verenigde Burger Partij (MAGP).

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat in de periode vanaf 2000 een grotere diversiteit aan politieke jongerenorganisaties ontstond, met duidelijke eigen doelen en ideeën ten aanzien van de situatie in Wit-Rusland. Tegelijkertijd ontstond er binnen de oudere jongerenorganisaties, vooral binnen Jong Front, een roep om meer interne democratie en minder macht voor de voorzitter. Die ontwikkeling maakte duidelijk dat verschillende jongeren zich in de jaren na 1996 binnen Jong Front hadden kunnen ontwikkelen en de ruimte begonnen op te eisen voor hun eigen ideeën. Toen zij tot de conclusie kwamen dat zij hun ambities binnen Jong Front niet konden realiseren richtten verscheidene van deze jongeren Zubr op.

Hoewel de veranderingen enerzijds te beschouwen zijn als een ‘gezonde’ ontwikkeling en als het ‘volwassen worden van de jongerenoppositie’, bemoeilijkte het ontstaan van zoveel verschillende partijen en groeperingen het samenwerken van de oppositie in de aanloop naar

²³ Zie onder andere het interview met Ales Karnjenko.

de presidentsverkiezingen aanzienlijk. Tot slot bereikten de jongerenorganisaties na 2000 dan wel een zekere volwassenheid, het staatkundige kader waarbinnen ze functioneerden deed dat zeker niet. De politieke, juridische en financiële situatie is gedurende de hele tweede helft van de jaren negentig, tot aan het moment van schrijven, alleen maar verslechterd en het regime heeft veel maatregelen genomen om de jongerenorganisaties te marginaliseren.

In de volgende paragrafen zullen de drie belangrijkste oppositionele jongerenorganisaties worden besproken: ZBS, Jong Front en Zubr. Het zijn casestudies, die tot doel hebben de analyse uit bovenbeschreven paragraaf concreter te maken.

De Wit-Russische Studenten Unie – democratisering en Wit-Russische cultuur vanaf 1989²⁴

De oudste jongerenorganisatie van Wit-Rusland, die sterk verbonden is met de democratische beweging van het einde van de jaren tachtig, is de Wit-Russische Studenten Unie (ZBS). Nadat de Confederatie van Jongerenorganisaties in 1989 was opgegaan in het Wit-Russische Volksfront, werd in datzelfde jaar de Wit-Russische Studenten Unie opgericht. ZBS kan daarmee beschouwd worden als erfgenaam van de Confederatie. De studentenunie ontwikkelde zich in het begin van de jaren negentig tot de voornaamste organisatie waarbinnen zich jongeren konden verenigen, die in een nationale Renaissance en invoering van het Wit-Russisch als enige officiële staatstaal de noodzakelijke voorwaarden zagen voor een eigen ontwikkeling van Wit-Rusland. ZBS was met dit gedachtegoed vanaf het begin zeer nauw verbonden met het Volksfront en fungeerde in die eerste jaren feitelijk als een soort jongerenorganisatie van het Volksfront.²⁵

Hoewel ZBS nooit een politieke beweging is geweest en zich, zeker na de oprichting van Jong Front in 1996, steeds heeft geprofileerd als een onafhankelijke studentenorganisatie die louter de belangen van de student behartigt, kan de organisatie gedurende haar hele bestaan – net zoals het Wit-Russische Volksfront – gerekend worden tot de nationalistische, conservatieve hoek van de oppositie. In Wit-Rusland hebben deze woorden echter een andere betekenis dan in de West-Europese context. Beide begrippen verwijzen naar iets dat in de Wit-Russische werkelijkheid niet bestaat. Veelbetekenend in dit verband is de volledige naam van het Volksfront: ‘het Wit-Russisch Nationaal Front – Renaissance’. Het Volksfront en ook ZBS menen dat datgene wat ze willen behouden eerst herboren moest worden.²⁶ De begrippen nationalistisch en conservatief waren in Wit-Rusland in het begin van de jaren negentig dan ook synoniem aan democratische oppositie. Nadat halverwege de jaren negentig de onvrede binnen de beweging groeide en er meerdere oppositionele partijen ontstonden (sociaal-democratische, liberale en zelfs een communistische) verdween deze parallel. Vanaf dat moment horen die begrippen bij slechts een deel van de oppositie, waartoe ook ZBS gerekend kan worden.

In de eerste jaren van haar bestaan, globaal tot 1995, vertaalde de studentenunie deze ideeën in een aantal concrete eisen, onder andere: de invoering van het Wit-Russisch als

²⁴ De inhoud van deze paragraaf is, tenzij anders vermeld, grotendeels gebaseerd op de interviews met Ales Michalevic en Kasia Bochan.

²⁵ Michalevic, ‘A short history of youth organizations in Belarus’ 41.

²⁶ Interview met Aleksej Tsjarnajev.

voertaal in het onderwijs, meer democratische inspraak op universiteiten en afschaffing van het verplichte lidmaatschap van de officiële Vakbond voor Studenten. De universiteiten moesten op West-Europese leest worden geschoeid. Op de lange termijn wilde ZBS proberen om de mentaliteit van de nieuwe generatie Wit-Russen te veranderen, die zich duidelijk verbonden moesten gaan voelen met de Wit-Russische nationale cultuur en met West-Europese politieke en economische structuren. Rusland werd vanaf het eerste begin – maar vooral na de referenda van Loekasjenko en de daarmee ingezette economische en monetaire integratie met de oosterbuur – door het grootste deel van de oppositie beschouwd als een bedreiging van deze doelen. Hoe groot het wantrouwen tegen Rusland nog steeds is, bleek duidelijk op het congres van ZBS op 19 april 2002, waar tijdens de stemming over de nieuwe voorzitter twee stemmen in het Russisch werden uitgebracht. Deze werden in overeenstemming met de statuten van ZBS ongeldig verklaard; ondanks de officiële status van het Russisch als tweede staatstaal. Hoewel de meeste leden van de organisatie van huis uit Russisch spreken wordt binnen de organisatie principieel Wit-Russisch gesproken. Nieuwe leden worden door middel van cursussen geschoold in het Wit-Russisch.

Nadat ZBS de eerste jaren als illegale beweging had bestaan werd zij in 1992 door het ministerie van Justitie geregistreerd als onafhankelijke, publieke organisatie. Die status zou de organisatie houden, totdat zij in december 2001 werd verboden. Veel van de inspanningen van ZBS begin jaren negentig waren er op gericht om de grip die de staat nog steeds had op vele terreinen van het maatschappelijke leven terug te dringen. Dit blijkt onder andere uit de acties van ZBS gericht tegen de staatsstudentenvakbond – die na de ineenstorting van de Sovjet-Unie was blijven bestaan. Verschillende pogingen van ZBS om een concurrerende onafhankelijke vakbond op te richten zijn nooit echt van de grond gekomen. Het oprichten van een dergelijke onafhankelijke vakbond was vooral belangrijk omdat vakbonden juridisch meer mogelijkheden hebben om voor de belangen van studenten op te komen, dan een vereniging zoals ZBS. Met uitzondering van een lokale vakbond aan de Wit-Russische Staats Universiteit in Minsk is deze opzet echter mislukt. Toch slaagde ZBS er wel voor een deel in om de macht van de staatsstudentenvakbond in te perken. Het verplichte lidmaatschap werd afgeschaft en bovendien werden de financiële studieondersteuning en de distributie van plekken in studentenflats – die eerder alleen beschikbaar waren voor leden en staatsgetrouwe jongeren – steeds meer van het lidmaatschap losgemaakt. Dit was aan het begin van de jaren negentig een belangrijk proces, omdat de ‘oude’ Wit-Russische machthebbers nog grotendeels redeneerden volgens Lenins credo dat ‘vakbonden de belangrijkste school zijn voor het communisme’.

Halverwege de jaren negentig, aan het einde van de eerste postcommunistische periode, waren veel van de aanvankelijke doelen van ZBS bereikt. Behalve dat het verplichte lidmaatschap van de staatsstudentenvakbond was afgeschaft, was het percentage scholen dat in het Wit-Russisch onderwijs gestegen van vijf procent in 1991 naar zeventig procent in 1994. Op sommige universiteiten konden lokale afdelingen van ZBS een beperkte mate van invloed uitoefenen en mede daardoor werd op de meeste universiteiten het verplichte vak ‘geschiedenis van de communistische partij’ afgeschaft. In de jaren die volgden zou de ontwikkeling worden omgekeerd: onder Loekasjenko daalde het aantal scholen dat in het Wit-Russisch les gaf opnieuw sterk. Ook werd de inspraak van onafhankelijke studenten en ZBS geminimaliseerd door benoemingen van loyale rectoren, de controle van geheime diensten op universiteiten en door de oprichting in 1997 van Loekasjenko’s eigen jongerenorganisatie BPSM. Een laatste stap in het terugdraaien van de hervormingen van tien jaar geleden is de introductie van een nieuw verplicht vak aan alle hogere onderwijsinstellingen vanaf januari 2004: ‘de basis van de Wit-Russische staatsideologie’. De auteur van het bijbehorende schoolboek is niemand minder dan Alexander Loekasjenko zelf.²⁷

ZBS was de eerste organisatie die actie voerde tegen Loekasjenko omdat hij zijn belofte dat consumptiegoederen niet duurder zouden worden al een paar weken na zijn verkiezing in de zomer van 1994 niet kon nakomen. Na Loekasjenko’s eerste referendum in 1995 polariseerde de situatie in Wit-Rusland sterk. In deze periode werd onder de oppositie de roep om directe politieke actie steeds groter, tegelijkertijd verminderde de nadruk op een culturele Renaissance. Dit proces leidde onder andere tot het ontstaan van verschillende partijen naast het Volksfront. Terwijl eerder de oppositie verenigd werd door de strijd tegen de resten van het communisme, werd nu de vraag naar de politieke toekomst van Wit-Rusland – die onzeker was geworden met het aantreden van Loekasjenko – het meest urgent. Ook het Volksfront zelf vormde zich in die periode om van een brede beweging tot een echte politieke partij, met een vastomlijnd programma. ZBS was al die jaren een relatief kleine organisatie gebleven met ongeveer honderd leden. In deze periode waarin de oppositie politiseerde bleek de studentenunie niet de aangewezen organisatie om onderdak te bieden aan jongeren die politieke actie tegen de machthebbers wilden voeren. Het gevolg was dat het Volksfront in 1996 een eigen, echte jongerenorganisatie oprichtte en dat ZBS zich steeds duidelijker kon bezighouden met studentenbelangen en rechten. Politieke protestacties zoals in 1994 behoorden daarmee tot het verleden.

²⁷ Zie voor dit laatste feit: ‘Belarusian students will have to study ideology’ (25-07-2003) www.charter97.org/eng/news/2003/07/25/student

Ook na 1996 kan ZBS echter gerekend worden tot de oppositie. Het opkomen voor studentenrechten, de blijvende nadruk die de studentenunie legt op de Wit-Russische taal, de kritische houding tegenover universiteiten en het ministerie van Onderwijs worden in Wit-Rusland allemaal als ondermijnende activiteiten beschouwd. De vele acties en protesten die ZBS heeft gehouden tegen de verplichte tewerkstelling van studenten zijn wellicht het duidelijkste voorbeeld van de kritische houding van de studentenunie tegenover het regime. Na hun studie moeten studenten die een beurs hebben gekregen twee jaar verplicht werken voor de staat. In verschillende brieven heeft ZBS de betrokken ministeries er op gewezen dat deze tewerkstelling tegen de grondwet is en dat mensen het recht hebben om hun eigen woon- en werkplaats te kiezen. Het protest was vooral gericht tegen de tewerkstelling in de ‘fall-out’ zones van Tsjernobyl; hier worden, volgens ZBS, vaak ‘lastige’ studenten naar toe gestuurd die tijdens hun studie te kritisch zijn geweest. Het tewerkstellen van afgestudeerden in de Tsjernobylregio past binnen de politiek van Loekasjenko om deze radioactieve gebieden in het zuiden van Wit-Rusland te herbevolken. De president negeert de ernstige gezondheidsproblemen die het gevolg zijn van de ramp in Tsjernobyl en heeft de besmette gebieden simpelweg per decreet ‘schoon’ verklaard. Vanwege het protest tegen de verplichte tewerkstelling kreeg ZBS vanaf 1999 diverse waarschuwingen van het ministerie van Justitie en van de KGB.

Tijdens de presidentsverkiezingen in september 2001 nam ZBS deel aan de ‘get-out-the-vote’-campagne van de gezamenlijke oppositie. Deze campagne was vooral bedoeld om degenen die geen vertrouwen meer hadden in de politiek te bewegen om toch naar de stembus te gaan en te stemmen om op Goncharik, de presidentskandidaat van de gezamenlijke oppositie. Doormiddel van flyers en stickers riep ZBS studenten op om hun stem uit te brengen, de studentenunie deed dit echter zonder een stemadvies af te geven – ZBS beschouwde en beschouwt zichzelf immers als een non-politieke organisatie. De deelname aan deze campagne vormde waarschijnlijk de directe aanleiding voor het verbieden van ZBS op 3 december 2001, ondanks protesten van de OVSE en van ESIB (de overkoepelende Europese studentenorganisatie, waarvan ZBS deel uitmaakt). Waarschijnlijk was het conflict over de verplichte tewerkstelling de belangrijkste onderliggende oorzaak van de sluiting van de studentenunie. De officiële verklaring die de overheid voor het verbod aanvoerde, luidde echter dat de kleuren op het briefpapier van ZBS niet overeen kwamen met de kleuren die voor de organisatie geregistreerd stonden. Dit verhaal is zo gekunsteld dat de ware motieven niets te raden over laten.

Hoewel het er op het eerste gezicht op lijkt dat het regime erin geslaagd is ZBS steeds meer te isoleren, heeft de sluiting feitelijk voor de naamsbekendheid van de organisatie een positieve rol gespeeld, doordat deze gepaard ging met veel aandacht van de media. Bestuurslid Kasia Bochan vertelde dat eind jaren negentig nog vrijwel geen informatie over ZBS te vinden was in de media en dat het daardoor moeilijk was voor de organisatie om mensen te bereiken. In die periode had de organisatie waarschijnlijk tussen de vijfhonderd en duizend leden. Het laatste jaar zou deze situatie erg ten goede veranderd zijn, hoewel het regime steeds krachtiger probeert potentiële leden af te schrikken. In februari 2002 werd het kantoor van ZBS overvallen door twee gewapende mannen. Een van hen was gemaskerd en naar alle waarschijnlijkheid lid van Loekasjenko's geheime dienst, de ander was duidelijk onder invloed van drugs en geronseld voor de overval. De vier aanwezige ZBS-leden werden door de mannen bedreigd en geslagen, spullen werden vernield en de aanwezige computerapparatuur werd meegenomen.

Op verschillende manieren probeert het regime leden van ZBS en andere organisaties, te bewegen met hun activiteiten te stoppen. Er zijn er veel verhalen bekend van actieve jongeren, die door rectoren of decanen bij de KGB-officier van hun universiteit – aan bijna alle grote universiteiten is een speciale KGB-agent verbonden – worden ontboden. Deze jongeren krijgen te horen dat er op ze gelet wordt en dat ze hun studie niet af zullen maken, wanneer ze doorgaan met hun activiteiten. Er zijn, onder andere door de mensenrechtenorganisatie 'Human Rights Watch' in de brochure uit 1999 *Republic of Belarus: Violations of Academic Freedom*, veel gevallen beschreven van jongeren die om deze reden van de universiteit werden gestuurd of ernstige studievertraging opliepen.²⁸ De reactie van de jongeren is meestal laconiek; ze studeren harder dan de rest en als de druk te groot wordt stappen ze naar onafhankelijke media als 'Radio Svaboda' of 'Radio Free Europe/Radio Liberty'. In de meeste gevallen houdt de druk snel op wanneer een zaak in de publiciteit komt; de KGB geeft er de voorkeur aan om in het geheim te werken. Het zoeken van de publiciteit is dan ook een wapen dat door alle oppositionele jongerenorganisaties wordt ingezet.

Ondanks de repressie ligt het ledental van ZBS op dit moment rond de vijftienhonderd en zijn er afdelingen actief in verschillende regio's van het land. De studentenunie oefent vooral aantrekkingskracht uit op jongeren die zich niet thuis voelen bij de politieke jongerenorganisaties. Daarnaast maakt ZBS zich, behalve door het ijveren voor de rechten van studenten, het opzetten van studentenraden, het organiseren van seminars en het uitgeven

²⁸ Voor het volledige rapport zie: www.hrw.org/reports/1999/belarus/

van een nieuwsbrief, populair door allerlei culturele activiteiten, zoals het organiseren van disco's met – vanzelfsprekend – Wit-Russische muziek. Ten slotte is ZBS ook bij veel jongeren bekend vanwege het blad *Studentskaja Dumka*, 'Studenten Gedachten'. Dit blad heeft een oplage heeft van 3.000 exemplaren en verschijnt maandelijks.

Jong Front – politisering en de strijd tegen de dictatuur vanaf 1996²⁹

Het jaar 1996 vormt een belangrijk breekpunt voor de oppositie. Dit geldt zowel voor de ontwikkeling van politieke partijen, als voor de ontwikkeling van de jongerenorganisaties in Wit-Rusland. De eerste parlementsverkiezingen, die gelijktijdig met het referendum van 1995 plaatsvonden, vormden de aanzet tot de oprichting van verschillende nieuwe democratische partijen, waarvan de Verenigde Burger Partij (*AGP*) de belangrijkste was. Ook op het gebied van jongerenorganisaties veranderde het een en ander na Loekasjenko's twee referenda's. In de eerste helft van de jaren negentig was ZBS eigenlijk de enige oppositionele jongerenorganisatie geweest, hoewel de studentenunie nooit een echt politiek doel had gehad. Jongeren die zich niet thuis voelden bij ZBS en meer politiek betrokken wilden zijn, meldden zich rechtstreeks bij het Volksfront. Vanaf 1995 veranderde dit. Door de polarisering van de samenleving ontstond er een onderscheid tussen enerzijds politieke en anderzijds meer maatschappelijke en culturele jongerenorganisaties. De redenen voor deze politisering zijn al genoemd: de ondemocratische koers die Loekasjenko insloeg, het centraliseren van de invloed van de rechterlijke en wetgevende macht, de hernieuwde focus op Rusland en de terugkeer van symbolen uit de sovjetperiode.

Het protest tegen al deze ontwikkelingen bereikte een voorlopig hoogtepunt in 1996, tijdens de traditionele jaarlijkse demonstratie ter herdenking van de ramp die zich op 26 april 1986 in Tsjernobyl had voltrokken. De wijze waarop eerst de communisten deze catastrofe bijna twee jaar hadden verzwegen voor de bevolking en de onmacht van de latere leiders om de gevolgen te bestrijden, was al jaren één van de voornaamste argumenten van de oppositie om aanhang te winnen onder de bevolking. In 1996 was het protest extra beladen, omdat het in dat jaar precies tien jaar geleden was dat de reactor ontplofte. Maar liefst 80.000 mensen verzamelden zich in het centrum van Minsk om uiting te geven aan hun ontevredenheid; dit was de hoogste opkomst sinds de ramp en ook daarna is dit succes nooit geëvenaard. In de maanden voor deze Tsjernobylmars had het Volksfront opvallend veel jonge leden erbij gekregen. De vice-voorzitter van Jong Front Aleksej Tsjarnajev beschrijft dat veel jongeren in dat jaar het gevoel hadden dat zij alleen stonden in hun angst dat er een uitverkoop gaande was van het beetje democratie, vrije markt en nationale ontwikkeling, dat in de voorafgaande

²⁹ De inhoud van deze paragraaf is, tenzij anders vermeld, grotendeels gebaseerd op de interviews met Aleksej Tsjarnajev en Valiek Stepanov.

jaren in Wit-Rusland was ontstaan. Voor het eerst realiseerden veel mensen zich dat er iets te beschermen was en bij het Volksfront ontdekten zij dat ze daarin niet alleen stonden.

Binnen het Volksfront konden de nieuwe, jonge leden slechts meedraaien binnen de gevestigde partijstructuur. De voornamelijk politieke wijze waarop de partij werkte, sprak de jongeren echter weinig aan. Zij voelden juist de behoefte om actie te voeren en hun onvrede mee de straat op te nemen. De oprichting van een eigen jongerenorganisatie, Jong Front, in de loop van 1996 was dan ook een logische stap. In 1997 ontstonden afdelingen van Jong Front in verschillende regio's. Er werd afgesproken dat de drie belangrijkste regio's elk een vice-voorzitter zouden leveren, die samen met de voorzitter en oprichter Pavel Severinets, Jong Front zouden leiden.

1997 was het jaar, waarin de Jong Front inhoudelijk haar positie bepaalde. In navolging van het Volksfront werd de koers conservatief, nationalistisch en christen-democratisch. Een deel van de jongeren verliet de organisatie weer, toen duidelijk werd hoe nauw Jong Front ideologisch verwant was aan de moederpartij. Dit waren vooral de jongeren die in 1996 niet zozeer naar het Front waren gekomen omdat ze zich konden vinden in alle standpunten van de partij, maar omdat ze wilden protesteren tegen Loekasjenko. Een deel van de activisten van 1996 verruilde in 1997 Jong Front voor het verwante ZBS of voor een andere, 'volwassen' partij. Een klein deel sloot zich aan bij militante, ondergrondse clubjes. De meeste jongeren die zich niet aangetrokken voelden tot de politiek van het Volksfront, moesten echter nog tot het najaar van 2000 wachten, toen er een ruimere keuzemogelijkheid uit politieke jongerenorganisaties ontstond.

Tot het einde van 2000 zou Jong Front de belangrijkste en grootste oppositionele jongerenorganisatie zijn. Hoeveel leden de organisatie in 1996 had is niet bekend. Naar schatting stroomden in dat jaar enkele duizenden nieuwe leden toe. Nadat een deel van de activisten van het eerste uur in 1997 weer was vertrokken, omdat ze zich niet thuis voelden bij de politieke kleur van Jong Front, kon de balans worden opgemaakt. Naar eigen zeggen had de organisatie aan het einde van de jaren negentig 7.000 leden, waarvan ongeveer 1.300 actief waren.

Op Valentijnsdag 1997 organiseerde Jong Front de eerste grote actie, onder het motto: 'Wit-Rusland naar Europa'. In de jaren daarna zou Valentijnsdag een traditionele actiedag van de organisatie worden. Jong Front werkte met straatacties, protestmarsen, eigen krantjes, flyers en ludieke vormen van protest. Tsjarnajev benadrukt dat het werk niet ongevaarlijk was en vat de rol van Jong Front als volgt samen: "we waren niet de strategen, maar ook niet de simpele leden die alleen maar moesten stemmen. Wij verspreidden flyers, werkten met lijm;

we deden het werk waarvoor de politie ons kon vervolgen, actief en risicovol werk dat alleen jongeren konden doen”. De jongeren van Jong Front belandden dan ook met de regelemaat van de klok in de gevangenis. Dit werd zelfs één van de belangrijke methoden om de ideeën over het voetlicht te brengen: aan celstraffen zit immers vrijwel altijd publiciteit gekoppeld. Dit is een strategie die later ook Zubr over zou nemen. Het hoogtepunt van de activiteiten van Jong Front vormde de ‘Boycot 2000’. Onder deze slogan werkten alle oppositiepartijen en jongerenorganisaties samen om duidelijk te maken dat de parlementsverkiezingen in dat najaar geen kans boden aan democratische parlementsleden, maar slechts aan ‘domme en corrupte’ aanhangers van Loekasjenko. Op straat voerde Jong Front in 2000 de boventoon.

Naast de politieke doelen werkte Jong Front ook aan het propageren van de Wit-Russische taal en cultuur. Net zoals voor het Volksfront was ook voor hen het ontbreken van een culturele identiteit de belangrijkste basis voor de politieke problemen in Wit-Rusland. Ook Jong Front-leden spraken en spreken alleen Wit-Russisch met elkaar. De organisatie gaf bovendien taalcursussen en organiseerde een Wit-Russische show, om jongeren in aanraking te brengen met hun wortels.

Jong Front is nooit officieel geregistreerd. De reden die hiervoor wordt aangedragen is dat registratie te veel papierwerk zou opleveren, waardoor de organisatie zich minder op straatacties zou kunnen concentreren. Daarnaast zou registratie het regime ook allerlei mogelijkheden geven om de organisatie onder druk te zetten via juridische kanalen, zoals in het voorbeeld van ZBS duidelijk is gebleken. Ondanks het feit dat Jong Front niet geregistreerd is, heeft de organisatie een duidelijke structuur, een ledenadministratie en geeft het regelmatig krantjes uit.

Het jaar 2000 vormde een tweede keerpunt in de ontwikkeling van jongerenorganisaties. De veranderingen die zich in dat jaar voltrokken vonden hun oorsprong binnen Jong Front, maar hadden consequenties voor de hele jongerenoppositie. De aanloop naar de parlementsverkiezingen in het najaar van 2000 had veel gewicht, doordat deze werden beschouwd als een generale repetitie voor de presidentsverkiezingen een jaar later. De kritiek op het matige succes van de boycotcampagne – uiteindelijk werd er een Loekasjenko-getrouw parlement gekozen, zonder dat dit leidde tot breed gedragen woede onder de bevolking – richtte zich binnen Jong Front vooral op twee zaken. In de eerste plaats was er kritiek op de gebrekkige democratie in de organisatie zelf. Jong Front had vanaf het begin één duidelijke leider gehad, Pavel Severinets, die de oprichter was geweest en door zijn gigantische charisma in zijn eentje verantwoordelijk werd gehouden voor het succes van Jong Front. Na vier jaar waren er echter ook anderen die binnen de organisatie veel ervaring hadden opgedaan en die

wilden meepraten. Er ontstond een interne oppositie, die eiste dat Jong Front voortaan op een meer democratische wijze zou worden bestuurd. Dit was de reden waarom er in 2000 voorzittersverkiezingen werden georganiseerd. Toen Severinets deze verkiezingen echter toch won met 53 procent van de stemmen, verlieten een viertal vice-voorzitters en een deel van de leden de organisatie.³⁰

Een tweede punt van kritiek was gericht tegen de nadruk die de Jong Front legde op het nationalisme. Tijdens ‘Boycot 2000’ werd duidelijk dat flyers gedrukt in het Wit-Russisch niet bij uitstek geschikt waren om grote groepen jongeren te bereiken. Veel Wit-Russen hadden zelfs een uitgesproken hekel aan die ‘nationalistische onzin’. De analyse dat de oppositie zich vervreemde van de meerderheid van de bevolking door de eenzijdige nadruk op taal en cultuur was in 1995 al door de liberale oppositiepartij AGP gemaakt. In 2000 kreeg dit een vervolg binnen de politieke jongerenorganisaties. De vice-voorzitters, die Jong Front hadden verlaten, richtten in januari 2001 Zubr op, die op het gebied van de Wit-Russische taal een veel pragmatischer insteek koos. Het Russisch werd zowel binnen Zubr, als op flyers en stickers de voertaal. Ook de jongerenorganisatie van de AGP, die in het najaar van 2000 werd opgericht koos Russisch als taal om die jongeren aan te spreken, die de traditionele jongerenorganisaties links hadden laten liggen.³¹

Een laatste belangrijke reden voor de opkomst van nieuwe politieke jongerenorganisaties in 2000 was dat ook de andere partijen in deze periode overtuigd raakten van de ‘marketingwaarde’ van een eigen jongerenorganisatie. Niet alleen de AGP, maar ook de sociaal-democratische Partij Hramada en de Wit-Russische Sociaal-Democraten richtten in 2000 een eigen jongerenorganisatie op. De verschillende partijen hoopten hiermee hun naamsbekendheid te vergroten. De acties van Jong Front hadden het Volksfront namelijk veel publiciteit opgeleverd; zelfs de staatskranten schreven – hoewel negatief – zo nu en dan over de acties van de jongeren.³²

De opkomst van deze nieuwe organisaties en vooral de opkomst van Zubr – die in 2001 volgens eigen zeggen 1.500 activisten had en meer dan 4.000 vrijwilligers – hebben vrijwel geen effect gehad op de ledenaantallen van Jong Front. Jong Front had in datzelfde jaar nog steeds 7.000 leden. Pas tijdens de ‘depressie’ in 2002, na het verlies van de presidentsverkiezingen, daalden deze aantallen licht. Deze impasse is behalve aan Loekasjenko’s herverkiezing, te wijten aan het gebrek aan concrete doelen en middelen in dat voorjaar. Wat ook meespeelde is dat veel Jong Front-leden van het eerste uur langzamerhand

³⁰ Zie ook: het interview met Alexander Atrosjenko en het interview met Ales Karnenko.

³¹ Ibidem.

³² Zie: het interview met Alexander Atrosjenko.

doorstroonden naar de volwassen oppositie. De aanhang van Jong Front bestaat vooral uit studenten en middelbare scholieren uit de hoogste klassen. Daarmee zijn de leden van Jong Front gemiddeld wat jonger dan de leden van de MAGP en de jongerenorganisaties van de twee sociaal-democratische partijen. Deze laatste organisaties bereiken vooral 'oudere' jongeren, die in 1997 hadden gemerkt dat ze zich niet thuis voelden bij de ideeën van het Volksfront. De Zubrleden zijn gemiddeld het jongst; Zubr trekt vooral middelbare scholieren.

Volgens Tsjarnajev heeft Jong Front zich, na de parlements- en presidentsverkiezingen, herbezonnen op zijn methoden. De straatacties zijn sindsdien op de achtergrond geraakt omdat deze in 2000 en 2001 niet het beoogde effect hadden gehad en omdat Zubr nu het monopolie op demonstraties lijkt te hebben overgenomen. Jong Front is zich daarom naar eigen zeggen meer gaan richten op het "saboteren van de strenge verticale machtsstructuur van Wit-Rusland". De organisatie meent dat Loekasjenko als een despoot kan heersen, omdat hij alle functies van het maatschappelijk bestel langs verticale lijnen controleert. Zo bepaalt de president bijvoorbeeld welke ambtenaren er op het ministerie van Onderwijs zitten, benoemt dit ministerie vervolgens loyale rectoren, die op hun beurt weer de docenten controleren, die weer de studenten onder de duim moeten houden. Door nu de lagere elementen uit deze machtspiramide – zoals politieagenten, lokale bestuurders en schoolleiders – te overtuigen van de goede bedoelingen van Jong Front en van de moederpartij, hoopt Jong Front Loekasjenko's macht te ondermijnen.

Zubr – interne strijd en het ontstaan van nieuwe organisaties in de aanloop naar de presidentsverkiezing van september 2001³³

Over Zubr is in de voorafgaande paragraaf al het nodige gezegd. De organisatie werd opgericht in januari 2001 door een aantal voormalige vice-voorzitters van Jong Front. Het enige doel van de organisatie was het mobiliseren van zoveel mogelijk jongeren om het vertrek te veroorzaken van Loekasjenko tijdens de presidentsverkiezingen in september 2001. Officieel had en heeft Zubr geen echte leiders, maar waarschijnlijk hebben mensen rond het informatiecentrum Charta '97 en rond de Amerikaanse ambassade in Minsk de touwtjes in handen.

Charta '97 werd in 1997 opgericht en was geïnspireerd op de Tsjechische ondergrondse beweging Charta '77. Honderd leden uit de Wit-Russische culturele elite tekenden in 1997 een manifest, waarin de koers van Wit-Rusland onder Loekasjenko werd afgewezen. Charta was bedoeld als een platform, waarbinnen alle democratische organisaties en individuen zich konden verenigen, ongeacht de eigen politieke overtuiging. De opkomst van deze organisatie vormde een logische ontwikkeling tegen de achtergrond van het uiteenvallen van de democratische beweging in losse partijen aan de ene kant en het gemeenschappelijke probleem – Loekasjenko – aan de andere kant. Charta zette in korte tijd een zeer goede informatievoorziening op en is tot op dit moment de belangrijkste oppositionele informatiebron voor Wit-Rusland op Internet. Het grote punt van kritiek is echter dat de beweging al snel na de oprichting werd 'geprivatiseerd'. In plaats van een brede, overkoepelende beweging te worden ontwikkelde Charta zich tot een smalle organisatie. Charta slaagde er dus niet in om de verschillende oppositionele partijen en groeperingen te verenigen.³⁴

Charta '97 ontwikkelde eigen methoden van oppositievoeren en daarbinnen paste, in het politiek turbulente jaar 2001, een eigen jongerenorganisatie. Deze jongerenorganisatie moest – net zoals Charta zelf in 1997 van plan was geweest – een brede beweging worden; toegankelijk voor alle jongeren die zich tegen Loekasjenko wilden verzetten. Ook de uit Jong Front weggelopen vice-voorzitters meenden dat een nieuwe, overkoepelende jongerenbeweging, die de hele jeugdoppositie zou kunnen verenigen, een belangrijke rol zou kunnen gaan spelen tijdens de presidentsverkiezingen. Door samenwerking binnen één beweging zou de oppositie immers beter een vuist kunnen maken in de aanloop naar de

³³ De inhoud van deze paragraaf is, tenzij anders vermeld, grotendeels gebaseerd op de interviews met Alexander Atrosjenko en Ales Karnjenko.

presidentsverkiezingen, dan wanneer de verschillende jongerenorganisaties ieder voor zich zouden werkten. Volgens dit concept werd dan ook Zubr opgericht. De Zubrs zelf spreken van een *brand*, of merk, waarbinnen alle jongerenorganisaties en individuele jongeren hun acties tegen Loekasjenko zouden kunnen organiseren. Net zoals Charta zou echter ook Zubr er niet in slagen een werkelijk overkoepelende rol te gaan spelen. Uiteindelijk kwam, zoals nog zal blijken, de samenwerking tussen de verschillende oppositionele jongerenorganisaties tijdens de presidentsverkiezingen niet echt van de grond. In de loop van 2001 werd Zubr steeds meer een beweging naast, in plaats van ‘over’ de andere jongerenorganisaties.

Naast Charta '97 heeft ook de Amerikaanse ambassade zonder twijfel een belangrijke rol gespeeld bij het oprichten van Zubr. In 2001 kwam Michael Kozak, als nieuwe ambassadeur, naar Minsk. Kozak had voorheen lang in Zuid-Amerika gezeten. In die functie had hij veel ervaring opgedaan met *regime changes*; het bewerkstelligen van politieke omwentelingen en het installeren van pro-Amerikaanse regeringen. Opvallend in dit opzicht is dat Zubr in campagnes veel aandacht besteedde aan de vier politici en de ORT-cameraman, die in 1999 op onduidelijke wijze waren verdwenen. Dit recept – het voortdurend wijzen op verdwijningen van politieke tegenstanders – was in Latijns-Amerika succesvol gebleken om de bevolking de straat op te krijgen. Ales Michalevic, de voorzitter van het ‘Youth Information Centre’, meent echter dat deze Latijns-Amerikaanse aanpak in Wit-Rusland weinig aansloeg. De betrokkenheid van Charta en de Amerikaanse ambassade bij Zubr is, net zoals de financiering van jongerenbeweging, om begrijpelijke redenen in nevelen gehuld. Niettemin wordt algemeen aangenomen dat de Verenigde Staten de bedenker, baas en financier van Zubr zijn. Zo ‘betrapte’ ik tijdens mijn onderzoek in Minsk op een dag de vier belangrijkste, mij bekende, Zubr-leden, die, allen strak in pak, vertelden dat ze zojuist bij de Amerikaanse ambassade waren geweest.

Een andere reden om aan te nemen dat Zubr uit de koker van Washington komt, is dat de beweging nauwkeurig is gemodelleerd naar het voorbeeld van de Servische oppositiebeweging *Otpor*. Van Otpor is het bekend dat deze door Amerika gefinancierd en door de CIA getraind werd. Otpor was een groot succes geweest. De beweging had in het jaar 2000 tienduizenden jongeren de straat op weten te krijgen en daarmee een cruciale rol gespeeld bij het aftreden van Milosevic in oktober van dat jaar. In de tweede helft van de jaren negentig had Otpor vooral naam gemaakt door het organiseren van ludieke straatprotesten, die er op gericht waren om de apathie onder de Servische bevolking te doorbreken en de wandaden van het bewind consequent bloot te leggen. Net zoals het geval is bij Zubr, opereerden ook de leiders van Otpor onzichtbaar en had de beweging een

cellenstructuur, zodat de gewone leden nooit volledige kennis over de organisatie konden opdoen. Dit moest voorkomen dat belangrijke informatie ooit in handen van de machthebbers terecht kon komen. Het succes van Otpor bij de Servische verkiezingen in 2000 is cruciaal geweest voor het exporteren van deze Servisch-Amerikaanse succesformule naar Wit-Rusland.³⁵

Bij de oprichting van Zubr in januari 2001, ruim een half jaar voor de presidentsverkiezingen, waren de verwachtingen hoog gespannen. Vanzelfsprekend werd Zubr nooit officieel geregistreerd, maar was de organisatie van af de start een ‘ondergrondse verzetsbeweging’. Zoals al geschreven had Zubr net zoals Otpor een cellenstructuur en was de organisatie primair gericht op het mobiliseren van zoveel mogelijk jongeren. Van Charta nam de organisatie het doel over om een zo breed mogelijke beweging, zonder een vastomlijnd politiek programma, te worden en op die manier zoveel mogelijk verschillende jongeren aan te spreken. Zo nam bijvoorbeeld de Wit-Russische taal niet zo’n belangrijke plaats in bij Zubr als wel het geval was bij de oudere oppositionele jongerenorganisaties. Bij Zubr mocht gewoon Russisch worden gesproken.

Zubr en Charta ’97 hebben echter nog meer met elkaar gemeen. Beide organisaties maken veel gebruik van de massamedia en hebben een zeer goed vormgegeven en uitgebreide internetsite. Voor Zubr is het Internet een belangrijk communicatiemiddel. Dit medium heeft echter vooral betekenis voor het buitenland, omdat relatief weinig mensen in het arme Wit-Rusland toegang hebben tot elektronische media. Door het goede gebruik van Internet en andere media werd Zubr heel snel de meest bekende organisatie van Wit-Rusland. Zowel in het binnenland, als in de communicatie met het buitenland, gebruikte de organisatie de modernste technieken en marketingmiddelen – zij drukte onder andere grote hoeveelheden fullcolour flyers en stickers op duur papier. Waarschijnlijk is het mede aan deze goede communicatietechnieken te danken dat er bijvoorbeeld aan de Universiteit van Amsterdam in 2001 een aparte Amnesty-werkgroep werd opgericht ter ondersteuning van Zubr.³⁶ Zubr’s eis dat in de nabije toekomst iedere Wit-Rus de beschikking moet krijgen over eigen breedband Internet is veelbetekenend.³⁷ Een bijkomend voordeel van het gebruik van Internet is dat het medium voor een repressieve overheid veel moeilijker te controleren is dan kranten of televisie.

³⁵ Feitelijke informatie over Otpor komt grotendeels uit de tijdelijke expositie *He’s Finished* in het Verzetsmuseum in Amsterdam, 3 oktober 2003 tot 7 maart 2004 en uit de documentaire *The making of a revolution* door Katarina Rejger en Eric van den Broek (Nederland 2001).

³⁶ Zie voor meer informatie: www.amnesty-vu.nl/files/dossiers_belarus.htm

³⁷ Uitspraak gedaan door één van de leiders van de organisatie tijdens een online-conferentie ter ere van de éénjarige verjaardag van Zubr. De volledige tekst (in het Russisch) is te vinden op: www.charter97.org/conf.htm.

Zubr hanteert verschillende methodes om nieuwe vrijwilligers te werven. De belangrijkste manier waarop de beweging jongeren aantrekt, is door het organiseren van ludieke acties, die veel aandacht van de media trekken. Eén van de eerste activiteiten die Zubr ondernam was het imiteren van Loekasjenko in het Gorki Park in het centrum van Minsk. Gewapend met Loeka-maskers – compleet met snor – en ijshockeysticks en puck hielden de Zubrs een hilarische vertoning, waar, volgens de leden, zelfs de aanwezige politie om moest lachen. Loekasjenko zelf kon de actie echter niet waarderen; de deelnemers werden gearresteerd en een paar dagen vastgehouden, later werd zelfs een aparte wet uitgevaardigd waarin het imiteren van de president strafbaar werd gesteld. In de aanloop van de presidentsverkiezingen werden tal van dit soort acties georganiseerd door het hele land. Daarnaast probeerde Zubr zijn naamsbekendheid zoveel mogelijk te vergroten door het verspreiden van grote hoeveelheden promotiemateriaal – stickers, flyers, T-shirts – met het duidelijk herkenbare bizonlogo (de Zubr is een bizon die voorkomt in de uitgestrekte oerbossen in het oosten van Wit-Rusland). In bijna alle grote steden werden de muren bovendien versierd met Zubr-graffiti's en anti-Loekasjenko leuzen.

Uiteindelijk wist de organisatie in een half jaar ongeveer 1.500 leden en ongeveer 4.000 vrijwilligers bijeen te brengen. Lid, of ingewijd activist, werd je pas nadat je je had bewezen. Door het zweren van een eed ging je deel uitmaken van de organisatorische structuur van Zubr. Vrijwilligers vormden het 'voetvolk', dat werd betrokken bij het uitvoeren van acties en het verspreiden van materiaal. Het merendeel van deze vrijwilligers bestond uit scholieren. De gemiddelde leeftijd van de Zubrs lag daarmee beduidend lager dan de gemiddelde leeftijd van de andere oppositionele jongerenorganisaties. Veel Zubrs belandden in 2001 in de gevangenis en hieronder waren veel 14-, 15- en 16-jarigen. Meer dan welke andere organisatie ook maakten gevangenisstraffen deel uit van de campagne van Zubr. Zodra iemand voor een actie was gearresteerd, werden andere leden opgetrommeld om buiten de gevangensmuren hiertegen te protesteren. Volgens Alexander Atrosjenko, perssecretaris van Zubr, werden in 2001 meer dan 600 Zubr-activisten opgepakt; zij zaten meestal tussen de 3 en 10 dagen vast. Daarnaast werden ongeveer 12 Zubrs van de universiteit gestuurd, waaronder Atrosjenko zelf, en werden verschillende activisten ontslagen. 15 Leden werden strafrechtelijk vervolgd. Eén Zubr-activist in de regio pleegde in december zelfmoord, na aanhoudend onder druk te zijn gezet door de KGB. Sinds deze gebeurtenis worden Zubr-leden en vrijwilligers er door de beweging nadrukkelijk op gewezen dat aan druk door de geheime diensten onmiddellijk ruchtbaarheid moet worden gegeven.

De activisten hoopten dat Zubr tijdens de presidentsverkiezingen die werden gehouden op 9 september 2001, de aanzet zou geven tot massale demonstraties die zouden moeten leiden tot het aftreden van Loekasjenko. In de aanloop naar de verkiezingen namen de acties dan ook in frequentie toe. Zubr steunde de gemeenschappelijke kandidaat van de oppositie, de vakbondsleider Goncharik, ondanks het gebrek aan vertrouwen dat de meeste jonge Wit-Russen in hem hadden. Zubr meende dat de jongerenorganisaties, en vooral Zubr zelf, een voortrekkersrol moesten spelen bij het bewerkstelligen van een machtswisseling; welke persoon daarmee aan de macht zou komen was aan de ‘volwassen’ organisaties. Het grote plan van Zubr was om op de dag van de verkiezingen, met alle jongeren en alle jongerenorganisaties samen te komen op het centrale plein in Minsk. Met deze massale aanwezigheid verwachtte Zubr een eerlijk verloop van de verkiezingsdag te kunnen afdwingen.

Gedurende de hele campagneperiode verliep de samenwerking tussen de verschillende oppositionele partijen en organisaties echter al stroef. Dit gold zowel voor de volwassen- als voor de jongerenoppositie. Het idee was dat de nieuwe jongerenorganisaties de oppositie slagvaardiger zouden maken. Echter, tijdens de campagne van 2001 bleek vooral de problematische samenwerking binnen de jongerenoppositie. De belangrijkste organisaties in deze campagne, Jong Front, MAGP, de jongerenorganisaties van de beide sociaal-democratische partijen, ZBS en Zubr, verenigden zich in januari onder de naam ‘Verandering’. Al snel werd duidelijk dat de verschillen tussen de pragmatische, Russischtalige organisaties en de nationalistische organisaties te groot waren om als één blok, en zeker onder één *brand* – zoals Zubr wenste – samen te werken. De onenigheid werd versterkt door het feit dat Zubr was opgericht door een aantal dissidente leden van Jong Front.

Vanwege deze problemen begon Zubr al snel met een eigen campagne – met flyers en stickers in het Russisch - genaamd: ‘Tijd om te kiezen’. MAGP ging over naar die campagne en besteedde eigenlijk het hele eerste jaar van haar bestaan aan het ondersteunen van Zubr (en het vervaardigen van anti-Loekasjenko condooms). MAGP zag in Zubr de meest geschikte beweging om werkelijk een vuist te maken tijdens de verkiezingen. Via Zubr kon MAGP bovendien aan veel acties meedoen, die zij zelf als jongerenorganisatie van een politieke partij, niet kon organiseren. De jongerenorganisaties die een ideologische verbondenheid met het Volksfront hadden, zoals Jong Front en ZBS, bleven daarentegen de campagne ‘Verandering’ steunen.³⁸ De gebrekkige samenwerking toont echter maar één kant van het

³⁸ Gegevens over de verschillende coalities zijn ontleent aan het interview met Aleksej Tsjarnajev, vice-voorzitter van Jong Front.

verhaal. Het voordeel was en is gelegen in het feit dat de grote verschillen binnen de politieke jongerenorganisaties jongeren voor het eerst de mogelijkheid boden tot kiezen. Nieuwe groepen konden worden aangesproken en bereikt, die voorheen niet bereikt werden. In de campagne van 2001 waren er voor het eerst zowel Wit-Russischtalige als Russischtalige flyers.

De verkiezingsdag zelf liep uit op een enorme teleurstelling voor Zubr. Zoals door iedereen verwacht, werd er op grote schaal met de stemmen gefraudeerd. Toen Loekasjenko echter die avond zijn overwinning opeiste, krabbelden Goncharik en verschillende oppositiepartijen ineens terug. Het massale verzet van de hele oppositie waarop Zubr zo innig had gehoopt bleef uit. Een politieke omwenteling was ook helemaal niet realistisch, daarvoor heeft en had de oppositie simpelweg te weinig steun onder de bevolking. De 2000 Zubrs die zich 's avonds op het Oktoberplein in Minsk, tegenover het 'paleis van jongerenorganisaties', hadden verzameld, moesten na uren te hebben gewacht onverrichter zake naar huis gaan. Het falen van Zubr als overkoepelende jongerenbeweging was hiermee duidelijk gebleken.

Het zou nog maanden duren voordat de organisatie deze teleurstelling te boven was gekomen. Zubr had immers sinds de oprichting in januari 2001 alleen maar toegewerkt naar het moment van de presidentsverkiezingen, nu moest de beweging zich bezinnen op nieuwe doelen en methoden. Veel vrijwilligers vertrokken, waarschijnlijk zowel uit teleurstelling, als vanwege het simpele feit dat er minder te doen was. Na de verkiezingen waren de geldstromen namelijk opgedroogd; een tijd lang werden er geen acties georganiseerd en waren er nauwelijks flyers om uit te delen. In het voorjaar van 2002 telde Zubr nog een kleine 2000 leden. In diezelfde periode leek Zubr weer voorzichtig een nieuw doel te hebben geformuleerd om zich op te richten. Onder de leus 'Can't live like this' protesteerden de Zubrs nu vooral tegen de armoede en de erbarmelijke levensomstandigheden in Wit-Rusland. Met deze sociale acties had Zubr niet alleen weer een concreet doel om voor te strijden, ook hoopte de organisatie met de acties meer 'goodwill' onder de bevolking te krijgen. Zubr werd door veel Wit-Russen na 2001 namelijk negatief beoordeeld. De campagne in de aanloop naar de verkiezingen was hard geweest; Zubr had geen positieve campagne gevoerd, waarin de keus werd gemaakt voor een betere toekomst, maar een negatieve, waarin Loekasjenko o.a. als Hitler werd afgeschilderd. Ook de graffiti van de organisatie was velen een doorn in het oog. Om dat goed te maken werden tijdens de sociale acties de muren voor een deel schoongemaakt.

Verschillende belangrijke activisten van Zubr met wie ik sprak gaven aan te wachten op een nieuwe politieke gelegenheid, voordat zij opnieuw zulke grootscheepse acties gaan

organiseren zoals in het voorjaar en de zomer van 2001. Wellicht dat de parlamentsverkiezingen in het najaar van 2004 een dergelijk moment kunnen zijn. Hoewel Zubr in eerste instantie alleen was opgericht met het oog op de presidentsverkiezing heeft de organisatie zich na de verkiezingen ontwikkeld tot volwaardig onderdeel van de Wit-Russische jongerenoppositie.

Conclusie: de jongerenorganisaties tussen diversiteit en gelijkschakeling

Buiten de muren van het hoofdkantoor van de opvolger van de Komsomol, de BSM, op de hoek van het Oktoberplein en de Karl Marxstraat was, zoals bovenstaand werd beschreven, in het voorjaar van 2002 een divers beeld ontstaan van oppositionele jongerenorganisaties met uiteenlopende politieke, sociale en culturele doelstellingen. De situatie binnen de muren van het hoofdkantoor weerspiegelde daarentegen de steeds krampachtiger pogingen van de staat om de controle over jongeren te behouden of te herstellen. In het voorjaar van 2002 verloor de BSM de eigendomsrechten van het kantoor aan het ministerie van Jeugdzaken. De staat kreeg nu het meest symbolische bezit van de opvolger van de Komsomol in handen. Loekasjenko kon daarmee zijn plan uitvoeren om het pand om te vormen tot het Paleis van de Jongerenorganisaties, van waaruit in de toekomst de 'ideologische' eenheid van de jeugd moest worden gegarandeerd. Vanuit diezelfde behoefte werd de BSM in september 2002 gedwongen te fuseren met de propresidentiële BPSM, de organisatie die Loekasjenko na het woelige politieke jaar 1996 had opgericht. Uit die fusie ontstond op 6 september 2002 de Wit-Russische Nationale Jeugd Unie (BRSM), die de organisatorische kracht, de structuren en de bezittingen van de BSM moest combineren met het 'ideologische' karakter van de BPSM. De nieuwe organisatie zou op papier ongeveer 400.000 leden hebben; een gigantisch percentage op een bevolking van 9,5 miljoen.³⁹

Het feit dat Loekasjenko het in 2002 kennelijk noodzakelijk achtte om de BSM via de rechter de eigendomsrechten van het gebouw in het centrum van Minsk af te nemen en de organisatie tot een fusie te dwingen met de BPSM, is van grote betekenis voor de huidige ontwikkelingen in het land. Hiermee werd duidelijk dat de staat er niet langer genoeg mee nam, dat de grootste en belangrijkste jongerenorganisatie van het land een loyale, politiek neutrale organisatie was. De invloed van de BSM moest worden benut in een organisatie die de president expliciet politieke steun zou geven. Op die manier wilde Loekasjenko zich verzekeren van de sympathie die veel Wit-Russen traditioneel hadden voor de BSM, als erfgenaam van de Komsomol. Juist deze breed gedragen sympathie miste de BPSM in het verleden. Het voornaamste doel van de nieuwe organisatie moest de ideologische indoctrinatie van de jongeren worden. Uiteraard was dit plan in hoge mate een reactie op de jongerenprotesten in de hete zomer van 2001 voorafgaand aan de presidentsverkiezingen. Het was Loekasjenko duidelijk geworden dat er in de samenleving nog steeds 'te veel' ruimte

³⁹ 'Newline.Central and Eastern Europe' (09-09-2002), <http://www.rferl.org/newline/2002/09/3-CEE/cee-090902.asp>

bestond voor onafhankelijke jongerenorganisaties. De BPSM bleek niet voldoende gewapend om de eenheid van jongeren effectief te organiseren.

De ontwikkeling van de autoritaire staatsstructuren sinds 1994 worden ook weerspiegeld in de geschiedenis van de derde organisatie die sinds 1994 aan de Karl Marxstraat gehuisvest is; de parapluorganisatie voor kinder- en jongerenorganisaties RADA. RADA is een platform waarbinnen sinds 1994 een twintigtal organisaties op het gebied van jongerenactiviteiten samenwerken. De organisatie was en is politiek neutraal en vertegenwoordigt zeer uiteenlopende jongerengroepen, waaronder diverse scoutingorganisaties en culturele organisaties. Ook de studentenbond ZBS was tot december 2001 lid van RADA. Nadat ZBS in die maand door de rechter werd verboden kon de organisatie niet langer lid blijven. Niet-geregistreerde jongerenorganisaties kunnen namelijk niet door RADA vertegenwoordigd worden.

De oprichting van een overkoepelende organisatie als RADA in 1994 en de huisvesting ervan in het latere 'Paleis van de Jongerenorganisaties' kunnen worden beschouwd als een eerste poging van Loekasjenko om meer eenheid en grip te krijgen op de jongerenorganisaties. Door ze in een verticale structuur te plaatsen hoopte hij hun steun te kunnen krijgen. Het is belangrijk te bedenken dat in 1994 de richting waarin zijn presidentschap zich zou ontwikkelen nog niet duidelijk was. Waarschijnlijk zagen de jongerenorganisaties in die periode veel in een overkoepelende belangenorganisatie die rechtstreeks met het ministerie kon onderhandelen. Het gedeeltelijk mislukken van het doel van Loekasjenko om via RADA effectieve controle te krijgen op de jongerenorganisaties – wat duidelijk bleek tijdens de protesten tegen het referendum van 1996 – heeft waarschijnlijk indirect bijgedragen aan de oprichting van BPSM in 1997. Via de BPSM wilde Loekasjenko laten zien hoeveel steun hij onder de jongeren genoot en hoe marginaal en ondemocratisch de strijd van oppositionele jongerenorganisaties was. Door de oprichting van de BPSM werd de betekenis van RADA ingeperkt. Toch is de organisatie blijven werken om de verschillende jongerenstructuren onder de aandacht te brengen van het ministerie van Jeugdzaken.

Nu de BPSM, samen met de BSM, is opgegaan in de BRSM is er voor RADA een onwerkbaar situatie ontstaan. De BRSM laat in grote alle andere organisaties ver achter zich en krijgt tegelijkertijd de volledige steun van het regime. Voor de staat is de BRSM de enige jongerenorganisatie. Een organisatie als RADA heeft daarmee haar bestaansrecht verloren. Zij kan niet een verscheidenheid van organisaties vertegenwoordigen, terwijl voor de staat slechts één gelijkgeschakelde organisatie bestaat. Een dergelijke versmalling, die begint met het onderdrukken van de vijanden van een regime, maar later ook de twijfelaars en zelfs de

vrienden treft, is al vaak gezien in dictatoriale landen. Ideologische steun krijg je niet, die moet je afdwingen door tegengeluiden te verstommen.

Er is één groep jongerenorganisaties die in Wit-Rusland nog wel de ruimte hebben voor onafhankelijke activiteiten. Dit zijn de kleine culturele organisaties. Deze groep heeft in dit artikel weinig aandacht gekregen, omdat zij niet behoren tot de politieke jongerenoppositie waarop dit onderzoek zich heeft gericht. Hun ontwikkeling is ook niet te plaatsen binnen de cesuren die in dit artikel werden aangegeven. Die cesuren zijn vooral het gevolg van de politieke ontwikkelingen in Wit-Rusland. Voor de culturele jongerenorganisaties is er veel meer sprake van een continue ontwikkeling, die los staat van de politieke geschiedenis.

Next Stop New Life en *New Faces* zijn de voornaamste organisaties uit deze groep. Zij organiseren vooral culturele, ecologische en sociale projecten. Door het terrein waarop deze organisaties actief zijn en door hun kleinschalige karakter hebben ze de afgelopen jaren in relatieve rust kunnen werken. Bovendien organiseerden zij verschillende projecten, die tot de taak van de overheid gerekend kunnen worden, maar waarvoor het Wit-Russische regime geen geld uittrok. Te denken valt hierbij aan de ondersteuning van probleemjongeren en ecologische projecten. De Wit-Russische regering was hen in zekere zin dankbaar voor het overnemen van deze taken. Juist doordat de culturele organisaties deze sociale functies op zich namen, hebben zij een interessante bijdrage kunnen leveren aan de jongerenbeweging. Met hun activiteiten hebben zij veel jongeren bereikt die anders nooit met jongerenorganisaties in aanraking zouden komen – bijvoorbeeld jongeren uit de regio en kinderen uit achterstandsgezinnen. De culturele jongerenorganisaties konden met hun activiteiten en uitwisselingen deze jongeren bewust maken van de situatie van Wit-Rusland. Sommige jongeren zullen daardoor betrokken zijn geraakt bij politieke jongerenoppositie; een kans die ze anders nooit hadden gekregen.

Hoewel vrijwel alle kopstukken van *Next Stop New Life* en *New Faces* persoonlijk zeer Europees en anti-Loekasjenko zijn, hebben zij dat nooit betrokken in het werk van de organisaties. Toch is het ook voor deze organisaties de laatste twee jaar moeilijker geworden om de werkzaamheden voort te zetten. Diverse decreten en nieuwe wetten op het gebied van jongerenbeleid maken dat alle organisaties aan steeds meer eisen moeten voldoen en dat het steeds gemakkelijker is voor de staat om een excuus te vinden om een organisatie te sluiten.

Geconcludeerd kan worden dat in de loop van de jaren negentig een breed geschakeerd landschap van oppositieorganisaties en andere jongerenorganisaties is ontstaan. Het ontstaan van de eerste politieke jongerenbewegingen volgde op een periode waarin de oppositie werd gedomineerd door een brede democratische beweging, die vooral was gericht op het vinden van een eigen Wit-Russische nationale identiteit en op het uitbannen van de resten van het communisme. De studentenunie ZBS was van deze democratische beweging, voor wat betreft de jongerenorganisaties, de belangrijkste vertegenwoordiger. Toen echter in 1995 en 1996 de nadruk steeds meer kwam te liggen op de strijd tegen Loekasjenko werd binnen het Volksfront de eerste echte politieke jongerenorganisatie opgericht: Jong Front.

Ook Jong Front hechtte, net als het Volksfront en ZBS, veel waarde aan een nationale Renaissance en de Wit-Russische identiteit. In tegenstelling tot ZBS waren haar doelen echter puur politiek, Jong Front streefde openlijk naar het aftreden van Loekasjenko. ZBS kon zich daardoor na 1996 meer gaan toeleggen op haar oorspronkelijke en niet direct politieke doel: het verdedigen van studentenbelangen en studentenrechten. De aanvaringen met het ministerie van Justitie over de verplichte tewerkstelling in de Tsjernobylzone bewijzen dat ook de verdediging van studentenrechten in Wit-Rusland valt onder oppositionele politieke activiteiten. De sluiting van de organisatie in december 2001 vormt hiervan het hoogtepunt. In de jaren 1995 en 1996 werd een eerste scheiding tussen politieke jongerenorganisaties enerzijds en sociale en culturele organisaties anderzijds een feit.

Het tweede breekpunt, in het najaar van 2000, toonde vooral de fragmentatie binnen de politieke jongerenorganisaties zelf. Tijdens de boycot van de parlementsverkiezingen in dat jaar was steeds meer kritiek gekomen op de nationalistische ideeën van Jong Front en op de nadruk die het Wit-Russisch kreeg in de campagne. Grote groepen mensen zouden op deze wijze niet aangesproken kunnen worden door de oppositie of er zelfs van vervreemd raken. In het sterk gerussificeerde Wit-Rusland, met een gebrekkige eigen geschiedenis, zou de oppositie vooral met economische en liberale oplossingen moeten komen wilde het meer dan vijf procent van de bevolking bereiken. Deze analyse was in de jaren 1995 en 1996 al binnen de volwassen oppositie gemaakt, maar vond aan het einde van 2000 ook plaats binnen de politieke jongerenorganisaties. Eén en ander zal versterkt zijn doordat ook de ‘nieuwe’ politieke partijen, zoals de Verenigde Burgerpartij en de sociaal-democratische partijen, hadden gezien dat jongerenorganisaties zeer geschikt waren om de eigen bekendheid te vergroten.

Het ontstaan van nieuwe jongerenorganisaties, waaronder Zubr en MAGP, en een aanpak die minder was gericht op het Wit-Russisch nationalisme, moest de oppositie

slagvaardiger maken tijdens de presidentsverkiezingen, dan het geval was geweest tijdens de parlementsverkiezingen van 2000. Echter, tijdens de campagne van 2001 bleek hoe moeilijk het was voor de verschillende organisaties om samen te werken en hoe gefragmenteerd de jongerenoppositie eigenlijk was. Toch had deze fragmentatie ook een voordeel: de nieuwe verschillen binnen de politieke jongerenorganisaties boden jongeren voor het eerst de mogelijkheid tot kiezen. Nieuwe groepen, die voorheen niet bereikt werden, konden nu wel worden aangesproken.

Het lijkt er op dat de ontwikkeling richting een grotere diversiteit van jongerenorganisaties nog niet ten einde is, ondanks het feit dat de organisaties die het regime niet gunstig gezind zijn, met verschillende methoden steeds verder worden gemarginaliseerd en onderdrukt. Sinds de presidentsverkiezingen is een ontwikkeling waarneembaar waarbij niet alleen oppositieorganisaties steeds meer worden tegengewerkt, maar ook neutrale, of zelfs loyale organisaties. Dit blijkt bovenal door de opgelegde fusie tussen BPSM en BSM tot één grote staatsorganisatie. Deze enige 'juiste' jongerenorganisatie geeft het regime nieuwe handvaten om alle andere organisaties te negeren en tegen te werken. Wat de toekomst gaat brengen weet niemand. Waarschijnlijk vinden de jongerenorganisaties een modus om door te gaan. Mijn indruk is dat de jongerenorganisaties de afgelopen jaren voldoende volwassen zijn geworden om te overleven in het huidige politieke klimaat. De nieuwe doelen die in het voorjaar van 2002 voorzichtig werden geformuleerd lijken die indruk te ondersteunen. Misschien zullen de parlementsverkiezingen in het najaar van 2004 of de presidentsverkiezingen van 2006 de oppositionele jongerenorganisaties een nieuwe aanleiding geven om de krachten te bundelen. Misschien organiseert Loekasjenko voor die tijd een derde referendum – om zijn ambtstermijn opnieuw te verlengen of een derde presidentsperiode grondwettelijk mogelijk te maken – en verenigt zo ongewild de jongerenoppositie.

Bibliografische index

Interviews:

Atrosjeno, Alexander, 21 jaar, perssecretaris Zubr, 26 mei 2002. Lengte: 4 uur.

Bochan, Kasia, 20 jaar, bestuurslid ZBS, 30 april 2002. Lengte: 2,5 uur.

Karnenko, Ales, 30 jaar, voorzitter Jongeren van de Verenigde Burgerpartij, 24 en 26 mei 2002. Lengte: 5 uur.

Kasjtelian, Vladimir, perssecretaris BPSM, 7 juni 2002. Lengte: 1,5 uur.

Kasko, Jelena, 28 jaar, voorzitter New Faces, 3 en 4 juni 2002. Lengte: 3 uur.

Manevska, Diana, bestuurslid Wit-Russische Unie voor Jeugd en Kinderen Publieke Organisaties "Rada", 8 juni 2002. Lengte: 2 uur.

Michalevic, Ales, 26 jaar, voorzitter Youth Information Centre en voormalig voorzitter ZBS, 3 mei 2002. Lengte: 2 uur.

Stepanov, Valiek, 29 jaar, advocaat mensenrechtenorganisatie Viasna '96, 15 mei 2002. Lengte: 2 uur.

Tsjarnajev, Aleksej, 23 jaar, vice-voorzitter Jong Front, 15 en 25 mei 2002. Lengte: 4,5 uur.

Een transcriptie van de interviews is als bijlage bij het artikel gevoegd. Audio-opnamen zijn opgeslagen in het archief van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG).

Literatuurlijst:

Monografieën:

Beyrau, Dietrich, *Handbuch der Geschichte Weißrußlands* (Göttingen 2001)

Marples, David R., *Belarus: a denationalized nation* (Amsterdam 1999)

Garnett, Sherman W. en Robert Legvold, *Belarus at the crossroads* (Washington 1999)

Zaprudnik, Jan, *Belarus at a crossroads in history* (Boulder 1993)

Zaprudnik, Jan, *Historical dictionary of Belarus. European historical dictionaries no 28* (Londen 1998)

Artikelen:

Dolle, Gido ten, 'In de armen van de Russische Beer - Wit-Rusland wacht op integratie', in: *Oost Europa verkenningen* (1997), no. 148, pag. 99-109

Hawkes, Malcolm, 'Belarus: a self-imposed isolation?' in: *Helsinki monitor: quarterly on security and cooperation in Europe* 10 (1/1999) 28-36

Karbalevich, Valerii, 'the Belarusian model of transformation: Alaksandr Lukashenka's regime and the nostalgia for the Soviet past' in: *International journal of sociology* vol. 31 (2001) no. 4, 7-38

Kazanecki, Pawel ed., *Belarus, the third sector* (Warschau en Minsk 1998) – uitgave van: Centers for pluralism newsletter, Supolnasc (Bulletin for Belarusian Non-Governmental Organisations) en Bulletin of the Assembly of Democratic Non-Governmental Organisations

Koningsbrugge, Hans van, 'Wit-Rusland' in: *Nieuwe Tijden*, Hans Renner, Martin van der Heuvel en Hans van der Meulen ed. (Amsterdam 1997) 87-95

Lindner, Rainer und Astrid Sahn, "'Dialog" ohne Dialog vor "Wahlen" ohne Wahl? Belarus am vorabend der Parlamentswahlen' in: *Osteuropa: Zeitschrift für gegenwartsfragen des Ostens* (9/2000) 991-1103

Lindner Rainer, 'Präsidialdiktatur in WeissRussland. Wirtschaft, Politik und Gesellschaft unter Lukaschenka' in: *Osteuropa: Zeitschrift für gegenwartsfragen des Ostens* (10/11/1997) 1038-1052

Lorenz, Astrid, 'Aufbruch aus der Talsenke? Belarus an der Schwelle zum neuen Jahrhundert' in: *Osteuropa: Zeitschrift für gegenwartsfragen des Ostens* (3/2000) 249-263

Mildner, Kirk, 'Belarus: Kritische überlegungen zu Politik und Wirtschaft des Lukaschenko-Regimes' in: *Berichte des Bundesinstituts für Ostwissenschaftliche und internationale Studien* (12/2000) 1-40

Radzik, Ryszard, 'Belarus between the east and the west – the Soviet Russian option versus the nationalist option in Belarusian society' in: *International journal of sociology* vol. 31 (2001) no. 3, 11-45

Sahn, Astrid, 'Schleigender Staatsstreich in Belarus. Hintergründe und konsequenzen des Verfassungsreferendum in Nov. '96' in: *Osteuropa: Zeitschrift für gegenwartsfragen des Ostens* (5/1997) 475-486

Timmermann, Heinz, 'Belarus: eine Diktatur im Herzen Europas?' in: *Berichte des Bundesinstituts für Ostwissenschaftliche und internationale Studien* (10/1997) 1-42

Wieck, Hans-Georg, 'Autokratie in Belarus – Modell für Russland?' in: *Internationale Politik* 53 (12/1998) 45-50

'Der Präsident fürchtet sich vor der Zukunft. Lukaschenkas 45. Geburtstag und die aktuelle Lage in Belarus' in: *Osteuropa: Zeitschrift für gegenwartsfragen des Ostens* (2/2000) A66-A71

'Wit-Rusland. Dictator Loekasjenko wil nog tien jaar' in: *De groene Amsterdammer: weekblad voor Nederland*, Vol. 125 (2001), no. 36 (8 sep), pag. 22-23 en 25

Wit-Rusland onder Loekasjenko, Europa's laatste dictatuur in: *Oost-Europa verkenningen* (maart 2002, no 167) – themanummer Wit-Rusland

Films:

Rejger, Katarina en Eric van den Broek, *The making of a revolution* (Nederland 2001)

Loban, Sergey, *It happened to a lad* (Wit-Rusland 2001)

Internetsites:

Jongerenorganisaties op het internet:

bsa.org.by – Wit-Russische Studenten Bond (ZBS)

www.geocities.com/CapitolHill/5430/youth.html - Nationale Raad van Jeugd- en Kinderorganisaties in Wit-Rusland (RADA)

www.zubr-belarus.com - Zubr

www.data.minsk.by/youth/newfaces/index.html - New Faces (in het Russisch)

www.mfront.org/newz - Jong Front

www.bsdp.org/eng/molodej_eng.htm - Jongerenorganisatie van de Sociaal Democratische Partij

Oppositiepartijen op internet:

pages.prodigy.net/dr_fission/bpf – Wit-Russisch Volksfront (BNF)

www.ucpb.org/eng/contact.shtml - Verenigde Burgerpartij (AGP)

www.bsdp.org/ - Sociaal Democratische Partij

Mensenrechtenorganisaties over Wit-Rusland:

www.spring96.org - Human Rights Centre Viasna, aldaar:

- *Review-Chronicle of the human rights violations in Belarus in 1999* (Minsk 2000)
- *Review-Chronicle of the human rights violations in Belarus in 2000* (Minsk 2000)
- *Review-Chronicle of the human rights violations in Belarus in 2001* (Minsk 2000)

web.amnesty.org/library/eng-blr/index - Amnesty International

www.ocse.org - Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa

www.hrw.org/doc?t=europe&c=belaru - Human Rights Watch, aldaar:

- *Crushing Civil Society* (1997)
- *Turning back the clock* (1998)
- *Violations of Academic Freedom* (1999)

bhc.unibel.by/index_e.htm – Helsinki Comité Wit-Rusland

Wit Russische overheid op internet:

www.belarusembassy.org - Wit-Russische Ambassade in de VS

www.president.gov.by - Presidentiële website

Onafhankelijke Nieuwsbronnen:

www.charter97.org/eng/news - Charter '97 nieuwsberichten

www.rferl.org/newsline/3-cee.asp - Radio Free Europe/Radio Liberty nieuwsberichten

www.belreview.cz - Wit-Russische-Amerikaanse Vereniging nieuwberichten

Overig:

ns1.hmti.ac.by/country - startpagina Wit-Rusland

www.belarus-misc.org/topics.htm#top - startpagina, met veel goede artikelen

www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/bo.html - CIA factbook

www.belcentrum.org/en/ - Veel informatie en links